

Vukovar i okolica u srednjem vijeku

Škarica, Dominik

Master's thesis / Diplomski rad

2020

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:142:378924>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-02-23**

FILOZOFSKI FAKULTET
SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU

Repository / Repozitorij:

[FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek](#)

Sveučilište J.J. Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet Osijek

Diplomski studij Hrvatskog jezika i književnosti i Povijesti, nastavnički smjer

Dominik Škarica

Vukovar i okolica u srednjem vijeku

Diplomski rad

Mentor: doc.dr.sc. Denis Njari

Osijek, 2020.

Sveučilište J.J. Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet Osijek

Diplomski studij Hrvatskog jezika i književnosti i Povijesti, nastavnički smjer

Odsjek za povijest

Dominik Škarica

Vukovar i okolica u srednjem vijeku

Diplomski rad

Znanstveno područje humanistika, znanstveno polje povijest, znanstvena grana
hrvatska i svjetska srednjovjekovna povijest

Mentor: doc.dr.sc. Denis Njari

Osijek, 2020.

IZJAVA

Izjavljujem s punom materijalnom i moralnom odgovornošću da sam ovaj rad samostalno napravio te da u njemu nema kopiranih ili prepisanih dijelova teksta tuđih radova, a da nisu označeni kao citati s napisanim izvorom odakle su preneseni. Svojim vlastoručnim potpisom potvrđujem da sam suglasan da Filozofski fakultet Osijek trajno pohrani i javno objavi ovaj moj rad u internetskoj bazi završnih i diplomskih radova knjižnice Filozofskog fakulteta Osijek, knjižnice Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku i Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu.

U Osijeku, 2. listopada 2020.

Dominik Škarica, 0122221937

Sadržaj

Sažetak

1. UVOD	1
2. KONTINUITET NASELJAVANJA VUKOVARSKOG KRAJA	2
2.1. Prapovijest	2
2.2. Od rimskog doba do seobe naroda	6
3. SREDNJOVIJEKOVNI VUKOVAR.....	8
3.1. Prijelaz iz antike u srednji vijek	8
3.2. Ranosrednjovjekovni počeci naseljavanja.....	10
3.3. Vukovar u razvijenom i kasnom srednjem vijeku	12
3.3.1. Porijeklo imena naselja	12
3.3.2. Vukovska utvrda i podgrađe	13
3.3.3. Vukovo – slobodni kraljevski grad	15
3.3.4. Vukovo – središte Vukovske županije	20
3.3.5. Crkvena organizacija vukovarskog područja	23
3.4. Vukovar u kasnom srednjem vijeku	25
3.5. Pad pod osmansku vlast.....	27
4. VUKOVARSKA OKOLICA U SREDNJEM VIJEKU	29
4.1. Vučji Dol	29
4.2. Varoš.....	30
4.3. Vodokalj	31
4.4. Herijevac.....	32
4.5. Dubovo	33
4.6. Ibran.....	34
4.7. Naselja u današnjem Borovu Naselju	34
5. ZAKLJUČAK	38
6. LITERATURA.....	40
6.1. Literatura dostupna online	41

Sažetak

Vukovarsko područje prostor je u kojemu se može pratiti dug kontinuitet naseljavanja koji obuhvaća vremenski period od čak pet tisuća godina. Ovim radom bit će prikazan pregled naseljenosti vukovarskog područja, karakteristike vukovske srednjovjekovne utvrde i podgrađa te utjecaj utvrde na obližnja sela. Na vukovarskom su području pronađeni arheološki nalazi koji upućuju na trajnu naseljenost tog prostora. Nalazi se mogu pratiti od neolitičkih početaka, preko eneolitičkog napretka do manjeg vrhunca u brončanom dobu i razdoblju vučedolske kulture pa sve do rimskoga doba. U ranom srednjem vijeku dolazi do nastanka vukovske utvrde smještene iznad ušća Vuke u Dunav. Utvrda se kroz cijeli srednji vijek razvija i postaje središtem Vukovske županije. Usporedno s utvrdom razvija se i podgrađe koje 1231. godine postaje slobodnim kraljevskim gradom. Gradski se areal širi, a broj stanovnika raste. U okolici nastaju i brojna sela i njima pridružena naselja pa na području današnjeg Grada Vukovara u to vrijeme postoje mjesta: Vučji Dol, Varoš, Vodokalj, Herijevac, Dubovo, Ibran, Šomođ, Irig, Palagar i Pačetin. Ovim je radom prikazan njihov geografski položaj i smještaj te njihova gospodarska ovisnost o Vukovu kao središtu županije i slobodnom kraljevskom gradu.

Ključne riječi: *Vukovo, slobodni kraljevski grad, Vukovska županija, srednji vijek, Vuka, Vukovar*

1. UVOD

Današnji grad Vukovar svojim se položajem nalazi na samoj granici istočne Slavonije i zapadnog Srijema, a središte se grada nalazi na ušću rijeke Vuke u rijeku Dunav. Od središta grada, gradsko se područje širi prema istoku, zapadu i jugu čineći gradsku površinu od oko 100 kvadratnih kilometara. Pogodan geografski položaj pogodovao je naseljavanje područja vukovarske okolice od prapovijesti pa tako arheološke dokaze o naseljavanju vukovarskog područja možemo pronaći za vremenski period od čak pet tisuća godina. Početni dio rada prikazuje naseljenost vukovarskog područja kroz povijest, od prvih nalaza koji ukazuju na naseljenost u neolitiku do rimskog doba i seobe naroda. Potom će se rad usredotočiti na samo područje grada Vukovara. Definirat će se koje je to današnje područje činilo srednjovjekovni Vukovar, opisat će se sva naselja za koja sa sigurnošću znamo da su se tijekom srednjega vijeka ondje nalazila, a pokušat će se i odrediti u kojoj su razini ta naselja bila ovisna o vukovskoj utvrdi te u kojoj je mjeri bila razvijena prometna veza i komunikacija gravitirajućih naselja i utvrde. Nadalje, proučit će se detalji povelje o povlasticama kojom srednjovjekovni Vukovar postaje kraljevskim gradom i odrediti sastav stanovništva koji je u to vrijeme činio vukovarsku populaciju. Zaključno, bit će opisan tijek zbivanja koja dovode do pada Vukovara u pod osmansku vlast i promjene u strukturi stanovništva te vizuri grada koju je dolazak nove vlasti uzrokovao te time obilježio kraj srednjovjekovne povijesti Vukovara.

Cilj je ovog rada, dakle, prikazati kontinuitet naseljenosti grada Vukovara, njegov izgled, položaj i funkcije u srednjem vijeku te ovisnost sela vukovarske okolice o utvrdi koja je bila županijsko središte. Isto tako, pretpostavka s kojom se kreće u istraživanje srednjovjekovnog Vukovara je ta da je Vukovar kao središte srednjovjekovne Vukovske županije bio gospodarsko i trgovačko središte kojemu je gravitirala cijela uža i šira okolica grada te je kao takav bio najrazvijenijim gradom Vukovske županije.

2. KONTINUITET NASELJAVANJA VUKOVARSKOG KRAJA

Grad Vukovar razvio se iz na obali Dunava, u njegovom dijelu gdje se s desne strane ulijeva rijeka Vuka. Taj je dio dunavske obale na pogodnom položaju zbog svojih geografskih osobina. Naime, nakon ušća Vuke u Dunav uzdiže se Vukovarska lesna zaravan pogodna za naseljavanje jer svojom visinom i osobitostima plodnog tla daje zaštitu od poplava i omogućava uzgajanje poljoprivrednih kultura. Kada se pogleda europski regionalni kontekst može se utvrditi kako je Vukovar smješten na točki gdje se geografski i kulturno susreću tri značajne regije jugoistočne Europe: „panonski prostor (na čijem se južnom rubu nalazi vukovarsko-iločki kraj), dinarski prostor na jugozapadu te rodopsko-balkanski prostor na jugoistoku.“¹ Te su tri geografski značajne regije kroz povijest bile mjestom brojnih zbivanja i susretom brojnih kultura, a isto tako mjestom nastanka brojnih kultura koje se razvijaju i šire u prapovijesnim razdobljima. Geografski položaj Vukovara utjecat će na razvoj samoga grada, gospodarske uvjete te stanovništvo koje je prostor grada naseljavalo.

2.1. Prapovijest

Prvi arheološki ostaci s vukovarskog područja datiraju u neolitsko razdoblje i kulturu koja se u to vrijeme razvija. Kultura s kojom hrvatski krajevi, osobito ovaj slavonski u kojemu se nalazi vukovarsko područje, ulazi u neolitik je starčevačka kultura. Ona se po svojim osobitostima ne razvija na vukovarskom području, a ni u Slavoniji, već svojim širenjem obuhvaća vukovarski prostor i stanovništvo ovih krajeva asimilira se s njezinim kulturološkim osobitostima.² Starčevačka kultura označava prelazak u neolitik, a svojim je prostorom „obuhvaćala veliko područje od Transilvanije i Transdanubije, na sjeveru, do središnjih područja Albanije i Skopske kotline na jugu, Sofijske visoravni na istoku te do središnje Hrvatske i srednje Bosne na zapadu“.

¹ Dragutin Feletar, „Vukovar u europskome i hrvatskom prostoru“ u: *Vukovar – vjekovni hrvatski grad na Dunavu*, ur. Igor Karaman (Zagreb, 1994), 14

² Ružica Marić, „Prapovijesni ljudi i naselja – Vučedol“ u: *Vukovar – vjekovni hrvatski grad na Dunavu*, ur. Igor Karaman (Zagreb, 1994), 49–50

Starčevačka kultura, koja se prostirala od Transilvanije do Albanije te Sofijske visoravni do središnje Bosne,³ zaživjela je i na vukovarskom području, a njezini su ostaci pronađeni na nekoliko gradskih arheoloških lokaliteta. Lokalizeti na kojima su pronađeni ostaci ove kulture su Vučedol-Gradac, Vinograd-Streim i Vinograd-Karasović te lokalitet na području današnje vukovarske Gimnazije.⁴ Ovi lokalizeti, osim što su mjesta na kojima su pronađeni ostaci kultura, potvrda su njezinih osobitosti, poput one da su naselja građena na uzvišenjima uz riječne obale, mjestima zaštićenima od poplava i plodnim tlima pogodnima za uzgajanje poljoprivrednih kultura koje se sustavno počinju uzgajati u neolitičkom razdoblju.⁵

Starčevačku kulturu na vukovarskom području smjenjuje sopotska kultura koja svoje ime duguje istoimenom lokalitetu koji se smjestio u neposrednoj blizini današnjih Vinkovaca.⁶ Njezino glavno područje utjecaja bila je istočna Slavonija i zapadni Srijem, a prvi nalazi ove kulture pronađeni su baš na vukovarskom području, u sklopu lokaliteta ciglana Eltz tijekom arheoloških iskapanja provedenih 1888. godine. Kao i u starčevačkoj kulturi, u sopotskoj su kulturi naselja također podizana na riječnim terasama i uzvišenjima uz riječne obale pa je tako vukovarski kraj bio pogodno mjesto za nastavak naseljavanja i nadograđivanje sopotske kulture na već postojeći starčevački temelj.⁷

Arheološki nalazi koji upućuju na naseljavanje vukovarskog područja nastavljaju se i u eneolitiku. Bakreno doba ili eneolitik razdoblje je u kojemu vukovarski prostor dobiva izraženiji značaj nego u prethodnim razdobljima. Migracijski trendovi koji su karakteristični za razdoblje prijelaza iz neolitika u eneolitik iziskuju promjenu životnih navika stanovništva. Poticaj za kretanje osvajački narodi dobivaju ovladavši tehnikom obrade metala, a prvi metal koji su obradili i počeli rabiti za izradu oruđa i oružja bio je bakar.⁸

Na vukovarskom se području u tom razdoblju postupno smjenjuje nekoliko kultura. Kao prijelazni element iz neolitika u eneolitik poslužila je badenska kultura iz koje se kasnije razvijaju dvije mnogo značajnije kulture za ovo područje – kostolačka i vučedolska. Kostolačka se kultura razvija kao nadogradnja na badenski temelj i u vukovarskom se području njezini ostaci pronalaze na već od prije poznatim lokacijama. Arheološki lokalizeti

³ „Starčevačka kultura“, *Hrvatska enciklopedija*, <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=57829> (Preuzeto: 17.09.2020.)

⁴ Ružica Marić, „Prapovijesni ljudi i naselja – Vučedol“, 50

⁵ „Starčevačka kultura“, *Hrvatska enciklopedija*

⁶ Ružica Marić, „Prapovijesni ljudi i naselja – Vučedol“, 50–51

⁷ Isto, 51

⁸ Isto, 52

Gimnazija, ciglana Eltz, Petri Skela u samom gradu te Vučedol, Bapska, Lovas, Sotin i Bogdanovci, koji su nedaleko Vukovara, dokaz su prostiranja ove eneolitičke kulture na vukovarskom području.⁹

Za vukovarsko područje od kostolačke je kulture mnogo značajnija njezina nasljednica – vučedolska kultura. Sama kultura svoje ime duguje arheološkom lokalitetu Vučedol, koji se smjestio oko 5 kilometara nizvodno od Vukovara, na povišenom dijelu obale Dunava. Kultura se razvija u 3. tisućljeću prije Krista kada je bakreno doba već bilo u punom zamahu. Tijekom svojega razvoja odjeci vučedolske kulture šire se iz izvorišta u istočnoj Slavoniji i zapadnom Srijemu te u svom vrhuncu kultura obuhvaća područje koje se proteže od Mađarske na sjeveru preko „Gradišća i Donje Austrije te Slovačke sve do Praga, na zapad u središnju Hrvatsku i istočnoalpski prostor, a na jug u Bosnu te na istok preko Šumadije i sjeverne Srbije do rumunjskoga Banata.“¹⁰ Ishodište ove izrazito važne kulture bakrenoga doba njezin je lokalitet koji joj je i dao ime. Na vučedolskom je lokalitetu prilikom arheoloških iskopavanja pronađeno mnoštvo artefakata koji upućuju na postojanje naselja ne samo u eneolitičkom razdoblju već i u njegovom neolitičkom prethodniku. Vučedolska će kultura na ovim prostorima djelovati kroz gotovo cijelo 3. tisućljeće prije Krista kada ju na prijelazu u brončano doba, oko 2200. g. pr. Kr., smjenjuje vinkovačka kulturna grupa brončanoga doba.¹¹

Početak brončanoga doba arheološki nalazi koji upućuju na kontinuitet naseljavanja vukovarskoga prostora i dalje su prisutni. Do sada aktivni lokaliteti, onaj vučedolski i onaj iz središta grada u blizini današnje gimnazije, i dalje su mjesta na kojima bivaju iskapani nalazi. Kroz brončano doba izmjenjuju se brojne kulture koje zahvaćaju vukovarsko područje, a novitet u tome razdoblju je pojava arheološkog lokaliteta na Lijevoj Bari. Tijekom brončanog doba na vukovarskom se području kronološki izmjenjuju vinkovačka kulturna grupa (do oko 1650. g. pr. Kr.)¹², vatinska kulturna grupa (do oko 1350. g. pr. Kr.)¹³, mlađa belegiška kulturna grupa (13. i 12. st. pr. Kr.)¹⁴, kultura polja sa žarama (13.–11. st. pr. Kr.)¹⁵ i daljska

⁹ Isto, 53–54

¹⁰ „Vučedolska kultura“, *Hrvatska enciklopedija*, <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=65567> (18.09.2020.)

¹¹ Ružica Marić, „Prapovijesni ljudi i naselja – Vučedol“, 59–61

¹² Nives Majnarić-Pandžić, „Sjaj bronce i željeza u praskozorju povijesti“, u: *Vukovar – vjekovni hrvatski grad na Dunavu*, ur. Igor Karaman (Zagreb, 1994), 65

¹³ Isto, 67

¹⁴ Isto, 69

¹⁵ Isto, 69

kulturna grupa (10.–8. st. pr. Kr.),¹⁶ čiji završetak označava postupni prijelaz u starije željezno doba. Važno je za napomenuti kako je iz razdoblja daljske kulturne grupe, na arheološkom lokalitetu Lijeva Bara, pronađeno 101 grobno mjesto bogato keramičkim inventarom iz kojega se može zaključiti kako u tom razdoblju vukovarsko područje naseljavaju Iliri koji se ondje doseljavaju tijekom 8. st. pr. Kr.¹⁷

Prijelaz u željezno doba, točnije u njegovu stariju, halštatsku fazu, donosi nove utjecaje s istoka. Naime, na lokalitetu Lijeva Bara pronađeni su predmeti koji ne pripadaju daljskoj kulturnoj grupi s kojom vukovarsko područje ulazi u starije željezno doba. Pronađeni ulomci keramike odgovaraju tehnikama basarapskog stila koji potječe iz Rumunjske. Takvi nalazi upućuju na to da je i vukovarsko područje, kao i ostali panonski predjeli, bio pod utjecajem istočnih kultura koje sa sobom donose ratnici-konjanici koji se u literaturi nazivaju Kimerijcima.¹⁸ Prodori Kimerijaca s istoka uvjetuju stvaranje novoga dominantnog društvenog sloja, onog ratničkog, i potiču na promjenu načina života koji se sve više okreće obrambenim navikama i zaštiti posjeda. Na izmaku halštatske faze u vukovarskom se području pojavljuju predmeti karakteristični za keltski svijet te njihova pojava označava prijelaz u latensku fazu i pojavu keltske latenske kulture.¹⁹

Nalazi mlađeg željeznog doba na vukovarskom području vezuju se uz razdoblje srednjeg latena, a njihova osobitost prikazuje nam ljude tog razdoblja kao imućniji sloj. Narukvicu, kako tvrdi Željko Tomičić, „možemo datirati u vremenski okvir od druge polovice 3. do u čitavo 2. st. prije Krista.“²⁰ O narodima koji su živjeli na vukovarskom području doznajemo iz nešto kasnijeg doba, točnije oko 1. st. pr. Kr. kada u izvorima antičkih pisaca možemo pronaći podatke da su ovdje živjeli Kornakati²¹ i Skrodisci.²² Na arheološkim lokalitetima u širem vukovarskom području, na mjestu današnjeg Sotina, pronađeni su grobovi bogati nakitom i oružjem kasnolatenskog doba, no uz njih i rimsko posuđe čije prisutnost označava postupni prijelaz u rimsko razdoblje povijesti vukovarskog kraja.²³

¹⁶ Isto, 69

¹⁷ Isto, 69–71

¹⁸ Nives Majnarić-Pandžić, „Sjaj bronce i željeza u praskozorju povijesti“, 72

¹⁹ Isto, 73

²⁰ Željko Tomičić, „Prilog istraživanju kronologije srednjovjekovnog groblja na položaju Lijeva Bara u Vukovaru. Hommage a Vukovar“, *Starohrvatska prosvjeta*, 20 (1990), 113

²¹ Nives Majnarić-Pandžić, „Sjaj bronce i željeza u praskozorju povijesti“, 74

²² Željko Tomičić, „Prilog istraživanju kronologije srednjovjekovnog groblja na položaju Lijeva Bara u Vukovaru. Hommage a Vukovar“, 113

²³ Nives Majnarić-Pandžić, „Sjaj bronce i željeza u praskozorju povijesti“, 75

2.2. Od rimskog doba do seobe naroda

Dolazak rimske vlasti na vukovarsko područje odvio se prilično miroljubivim putem. U svojim osvajačkim pohodima prema istoku, u istočnoj je Slavoniji i zapadnom Srijemu Tiberijeva rimska vojska u prvom desetljeću prije Krista dočekan prijateljski od Skordiska i Kornakata koji su nastanjivali šire vukovarsko područje.²⁴ Nedugo po dolasku rimske vlasti na Dunavu se uspostavlja granica prema istočnim zemljama koja postaje dio rimskog sustava limesa.²⁵ Izgradnjom ceste koja je prolazila usporedno uz novonastali dunavski limes vukovarsko se područje smješta na važan prometni pravac koji je povezivao utvrde koje su bile dijelom limesa, a u širem vukovarskom području ističu se naselja Teutoburginum (Dalj) i Cornacum (Sotin). O važnosti Cornacuma u rimskom svijetu svjedoči i njegov položaj na Tabuli Peutingeriani²⁶ iz koje je vidljivo kako je Cornacum smješten „16 rimskih milja od logora Teutoburgium (Dalj) i 13 rimskih milja od logora Cuccium (Ilok).“²⁷ Isto tako, može se zaključiti kako je u Cornacumu, ili njegovoj neposrednoj blizini, postojao prijelaz preko Dunava, što sugerira Ptolemej koji opisuje pogodan prijelaz preko Dunava na sotinskom području.²⁸

Kako se vukovarsko područje nalazilo u samom pograničnom dijelu Rimskog Carstva. život je u godinama koje su uslijedile bio vrlo dinamičan i nesiguran. Nerijetki pokušaji prodora barbarskih naroda s istoka zaustavljani su vojnom silom rimske vojske, a nekoliko puta su se i pokoje veće bitke vodile na širem području. Tako je možda najpoznatija bitka ona vođena između Konstantina Velikog i Licinija koja je vođena 314. ili 316. godine (konsenzus oko točnog datuma nije postignut) u blizini Cibala (današnjih Vinkovaca). Pred kraj 4. st. na područje istočne Slavonije sve češće počinju upadati barbarski narodi, a početkom seobe naroda i dolaskom Huna u Europu, rimska vlast u vukovarskom području slabi. Početkom 5. st. tako zapadni Srijem dolazi u ruke Huna, a od sredine 5. st. ovaj prostor, uz dozvolu

²⁴ Nives Majnarić-Pandžić, „Granica na Dunavu u antičko doba i velika seoba naroda“, u: *Vukovar – vjekovni hrvatski grad na Dunavu*, ur. Igor Karaman (Zagreb, 1994), 81–82

²⁵ Limes je u Rimskom Carstvu bio sustav pograničnih utvrda i drugih fortifikacijskih građevina koji je služio za obranu od barbarskih naroda. „Limes“, *Proleksis enciklopedija*, <https://proleksis.lzmk.hr/34675/> (18.09.2020.)

²⁶ Tabula Peutingeriana srednjovjekovna je kopija karte rimskih putova iscrtanih na 12 pergamentnih listova. „Tabula Peutingeriana“, *Hrvatska enciklopedija*, <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=60133> (18.09.2020.)

²⁷ Mato Ilkić, „Arheološki dokazi kontinuiteta naseljenosti Sotina“, u: *Arheološke spoznaje o Sotinu – rezultati probnih istraživanja 2008.–2010.*, ur. Ružica Marić (Vukovar, 2010), 12

²⁸ Isto, 12

Bizanta, naseljavaju Gepidi i Goti.²⁹ Tim procesima i doseljavanjem novih stanovnika započinje burna ranosrednjovjekovna povijest vukovarskog područja.

²⁹ Nives Majnarić-Pandžić, „Granica na Dunavu u antičko doba i velika seoba naroda“, 84–89

3. SREDNJOVJEKOVNI VUKOVAR

Smjena povijesnih razdoblja i početak srednjega vijeka za cijelu je Europu označio početak perioda povijesti u kojemu dolazi do brojnih sukoba i promjene dotadašnjeg teritorijalnog ustroja čemu je okidač bila seoba naroda. Procesi promjene teritorijalnog ustroja i doseljavanje novih naroda pretežito s istoka odvijaju se i na području istočne Slavonije i zapadnoga Srijema.

3.1. Prijelaz iz antike u srednji vijek

Krajem 4. stoljeća dolazi do izrazitog slabljenja rimske vlasti u panonskom prostoru, a uzrok tomu leži u sve češćim provalama barbarskih naroda na rimski teritorij. Prva izraženiya provala veže se uz germansko pleme Kvade, koje 374. godine provaljuje, pljačka i gotovo osvaja Sirmium (Srijemsku Mitrovicu), antički grad i središte rimske provincije Panonnie Secunde (Druge Panonije).³⁰ Krajem 4. stoljeća u panonskom se području pojavljuju novi narodi među kojima se posebno ističu Huni. Hune rimski vladari pozivaju na naseljavanje u Drugu Panoniju te ih ondje proglašavaju svojim federatima. Hunska moć tijekom 5. stoljeća jača i doživljava svoj vrhunac sredinom stoljeća, pod upravom Atila. Naseljeni u panonskom prostoru ugrožavali su okolna područja stalnim pljačkama i pohodima. Sredinom 5. stoljeća okreću se prema Galiji i Italiji i pokušavaju napadima ugroziti taj dio carstva, no po Atilinoj smrti 453. godine snaga i politička moć hnskog carstva strelovito opada i carstvo vrlo brzo nestaje.³¹ Uzrok njihovom brzom nestajanju uspon je novih naroda – Gepida, koji ih poražavaju 454. godine i Ostrogota, koji se naseljavaju u pokrajini Panoniji i postaju rimskim federatima.³² Ostrogoti ondje borave dvadesetak godina, do 473. godine, kada napuštaju panonski prostor, iz kojega su u dva desetljeća koja su proboravili ondje terorizirali susjedne narode i prijetili neprestanim ratnim pohodima svojim susjedima.³³ Njihovo mjesto u Drugoj Panoniji popunjavaju Gepidi koji dolaze s istoka uz privolu rimske uprave te za svoje središte uzimaju Sirmium.³⁴ Godine 488. Ostrogoti se ponovno vraćaju na područje Druge Panonije i

³⁰ Stanko Andrić, „Južna Panonija u doba velike seobe naroda“, *Scrinia Slavonica*, 2 (2002), 130

³¹ Isto, 131–133

³² Isto, 134

³³ Hrvoje Gračanin, „Gepidi, Heruli, Langobardi i Južna Panonija“, *Scrinia Slavonica*, 7 (2007), 7

³⁴ Isto, 8–15

ondje se sukobljavaju s Gepidima. Teodorik, koji je 493. godine zavladao područjem Apeninskog poluotoka, odlučio je zauzeti i Drugu Panoniju. Gepidi su poraženi, no ne napuštaju donjopanonski prostor, već prihvaćaju novu ostrogotsku upravu. Ipak, bivaju preseljeni u Galiju, u prvoj četvrtini 6. stoljeća, kao vojna snaga koja treba pomoći štititi ostrogotsko kraljevstvo od burgundske prijetnje.³⁵

Međutim, tridesetih godina 6. stoljeća Gepidi se ponovno pojavljuju na donjopanonskom prostoru kada zauzimaju Sirmium i naseljavaju se na okolnom prostoru, koje je uključivalo i šire vukovarsko područje. Na rimskim temeljima tada osnivaju dva važna naselja u Sirmiumu i Cibalama. U nadolazećem razdoblju njihova vlast jača što počinje smetati bizantskoj upravi koja se za pomoć u uništavanju nasilne gepidske države obraća novoj rastućoj sili, zapadnogermanskom narodu Langobardima.³⁶ Gepidi i Langobardi sukobljavaju se oko teritorija Druge Panonije, no kako Langobardi ne dobivaju očekivanu pomoć od Justinijana dolazi do njihovog primirja. Nakon Justinijanove smrti, novi car Justin II. odlučio je Sirmium i okolicu vratiti pod upravu Carstva. Godine 567. sukob Langobarda i Gepida doživljava vrhunac kada Gepidi u porazu gube Sirmij i nestaje njihovo kraljevstvo.³⁷

U posljednjim pokušajima uništavanja Gepida, Langobardi se za pomoć obraćaju Avarima, narodu koji do tada još nije boravio na donjopanonskom prostoru. Avarima obećavaju područje Druge Panonije, no po ukidanju gepidske države Sirmium zauzima Bizant čime Avari bivaju izigrani.³⁸ Pokušavaju se nastaniti na desnoj obali Dunava, nekoliko puta tražeći od Bizanta zemlju za naseljavanje, no nakon uzastopnih odbijenica odlučuju osvojiti Sirmium. Avari pokušavaju osvojiti Sirmium 579.–582. godine kada konačno i pada u njihove ruke, a s time i okolno područje zapadnog Srijema.³⁹ Na osvojenom području formiraju državnu tvorevinu nazvanu kaganat, koji će u svoje dvije etape postojanja opstati sve do početka 9. stoljeća kada ga osvajanjima ukidaju Franci pod vodstvom Karla Velikog.⁴⁰ U vrijeme kada vladaju Avari, na područje istočne Slavonije doseljavaju se i prvi Slaveni koji će slomom Avarskog kaganata postati dominantan narod na tom području i uz kasnije doseljenike kreirati jezgru stanovništva vukovarskog područja.⁴¹

³⁵ Hrvoje Gračanin, „Gepidi, Heruli, Langobardi i Južna Panonija“, 15–21

³⁶ Isto, 32–34

³⁷ Isto, 34–44

³⁸ Isto, 44

³⁹ Nada Klaić, *Crtice o Vukovaru u srednjem vijeku*, (Vukovar, 1983.), 16

⁴⁰ Ivo Goldstein, Borislav Grgin, *Europa i Sredozemlje u srednjem vijeku*, (Zagreb, 2006.), 116

⁴¹ Nada Klaić, *Crtice o Vukovaru u srednjem vijeku*, 16–17

3.2. Ranosrednjovjekovni počeci naseljavanja

Početak franačke vlasti istočna se granica Franačkog carstva podudara s rimskim dunavskim limesom te vukovarsko područje postaje ponovno pogranični prostor državne tvorevine u kojoj se nalazi. Nada Klaić navodi kako je pisar Karla Velikog, opat Einhard, naveo da je 799. godine istočna granica franačke države bilo Podunavlje koje je predstavljalo dodirnu točku sa susjednim Bugarima.⁴² Smjenom vlasti i željom za stabilizacijom novoosvojenoga područja, franački vladari odlučuju kolonizirati pogranično područje i naseliti pučanstvo. Pretpostavka je da je u tome važnu ulogu odigrao donjopanonski knez Pribina. Pribina naime 846. godine od kralja Lukovika „u potpuno vlasništvo dobiva sto kmetskih selišta uz rijeku Vuku.“⁴³ Kako se u izvornom dokumentu navodi da se radi o rijeci koja je nazvana *fluvius Valchao* povjesničari koji su se bavili ovom temom, uključujući i Nadu Klaić, pretpostavili su da se radi o današnjoj rijeci Vuki u istočnoj Slavoniji, no ta se tvrdnja ne može uzeti u obzir s apsolutnom sigurnošću jer za nju nemamo nepobitnih dokaza. Stoga Pribinina kolonizacija ostaje samo pretpostavkom.

U predstojećem razdoblju javlja se povećani broj nalaza koji upućuju na to da je područje današnjeg Vukovara počelo biti intenzivnije naseljavano, nego što je to bio slučaj u prethodnim razdobljima. Svjedok su tome arheološki nalazi pronađeni na već poznatom lokalitetu Lijeva Bara, ali i na novim lokalitetima na Priljevu⁴⁴ i na položaju Grac u obližnjem Borovu.⁴⁵

O nastajanju utvrđene jezgre grada na vukovarskoj lesnoj uzvisini kod današnje Gimnazije može se govoriti prema podacima o naseljavanju, točnije kolonizaciji, njemačkog stanovništva u vukovarskom području. Kada je Pribina dobio u puno vlasništvo područje uz rijeku Vuku na njezin je teritorij odlučio naseliti nove naseljenike kojima je dijelio zemlju za život. Kako navodi Nada Klaić, na području današnjeg Vukovara počelo je nastajati kolonističko naselje oslonjeno uz važan prometni i trgovački pravac kojega je predstavljao Dunav. Povod tomu nalazi u činjenici da je vukovska utvrda, čiji nastanak datira u 9. stoljeće, bila na pogodnom mjestu za nadgledanje trgovine koja se odvijala u podgrađu, a vrlo vjerojatno i s obje strane Vuke pa sve do Borova gdje tvrdi da se nalazio trg i prijelaz na

⁴² Nada Klaić, *Crtice o Vukovaru u srednjem vijeku*, 17

⁴³ Isto, 19

⁴⁴ Zlatko Karač, „Urbani razvitak srednjovjekovnog Vukovara“, *Starohrvatska prosvjeta*, 21 (1991), 248

⁴⁵ Željko Tomičić, „Vukovo i okolni kraj u starohrvatsko doba“, u: *Vukovar – vjekovni hrvatski grad na Dunavu*, ur. Igor Karaman (Zagreb, 1994), 98

drugu dunavsku obalu.⁴⁶ U prilog toj tvrdnji govori i Željko Tomičić koji analizira mađarske izvore. Naime, početkom 10. stoljeća u susjedstvo franačke države dolazi novi narod – Mađari. Svojim provalama koje su u nekoliko navrata bile usmjerene na dunavsko-savsko međurječje⁴⁷, točnije krajnji istok Slavonije i Srijem, naglašavaju svoju prisutnost i najavljuju skora osvajanja. Tijekom 10. stoljeća organiziraju brojne osvajačke pohode, a u jednom takvom pohodu kojega je zabilježio anonimni notar najvjerojatnije u službi ugarskog kralja Bele III. (1172.–1196.), navodi se kako je u povratku s vojnog pohoda, u kojemu je poražena kod Augsburga 955. godine, ugarska vojska osvojila „utvrde Zabrag, Pozegu i Vukovo.“⁴⁸ Taj se dokument i navođenje Vukova može protumačiti ako potvrda za postojanje utvrde tijekom druge polovice 12. stoljeća kada dokument nastaje, no kako rani spomen vukovske utvrde do sada nije materijalno potkrijepljen i nema fizičkoga dokaza za njezino postojanje u 10. stoljeću kada se opisani događaj zbio.

Isto tako, u prilog činjenice da je vukovarsko područje naseljavano u ranom srednjem vijeku ide i postojanje arheološkog lokaliteta na Lijevoj Bari čiji nalazi datiraju u ranosrednjovjekovlje. Ondje je tijekom arheoloških iskapanja sredinom 20. stoljeća pronađen „bogat arheološki fundus (...) velikog srednjovjekovnog naseobinskog groblja na redove, sa 437 grobova.“⁴⁹ Prema predmetima pronađenima u grobnim jamama na lokalitetu moguće je utvrditi kako su pokojnici ukapani u vremenskom razdoblju od sredine 10. do kraja 11. stoljeća što ide u prilog tvrdnji da je naselje na području središta današnjeg Vukovara postojalo već od vremena naseljavanja Pribininih kolonizatora.⁵⁰ Je li se radilo o utvrđenom naselju kao što je bila kasnija vukovska utvrda s podgrađem nije moguće sa sigurnošću tvrditi jer se dokazi za njezino postojanje javljaju tek u predstojećim stoljećima. Zlatko Karač navodi kako se takvoj pretpostavci treba pristupiti izrazito oprezno te smještanje nekropoli pridruženog naselja na obližnji gimnazijski plato uzeti kao pretpostavku.⁵¹

Na prijelazu iz ranog u razvijeni srednji vijek, u vukovarskom se području pojavljuju novi susjedi – Mađari, koji postaju i upraviteljima vukovarskog područja kada dolazi do

⁴⁶ Nada Klaić, „Crtime o Vukovaru u srednjem vijeku“, 23–25

⁴⁷ Dunavsko-savsko međurječje prostor je Srijema i dijela istočne Slavonije koji se teritorijalno nalazi između Dunava i Save. Taj prostor obuhvaća današnje područje od zamišljene linije Vukovar-Brčko na zapadu, do ušća Save u Dunav na istoku.

⁴⁸ Željko Tomičić, „Prilog istraživanju kronologije srednjovjekovnog groblja na položaju Lijeva Bara u Vukovaru. Hommage a Vukovar“, 116

⁴⁹ Željko Tomičić, „Vukovo i okolni kraj u starohrvatsko doba“, 102

⁵⁰ Isto, 102

⁵¹ Zlatko Karač, „Prilog definiranju urbane topografije srednjovjekovnog Vukovara“, *Prostor* 2-4 (1993), 193

formiranja Ugarsko-hrvatskog kraljevstva. Još od samih početaka mađarske države, na prijelazu u 11. stoljeće, pojavljuje se izraženi interes vladarske kuće Arpadovića za okolno područje. Interes za to područje potvrđuje i strukturiranje crkvene organizacije čiji je cilj bio učvršćivanje vlasti mađarskih vladara u tom području. Tako 1009. godine dolazi do osnivanja Pečuške biskupije sa središtem u Pečuhu, a čijim je dijelom bio i Vukovar koji postaje središtem jednog od arhiđakonata te biskupije. U to vrijeme ugarski kralj Stjepan I. Sveti osniva i krajišku marku koja se prostire na podunavskom prostoru kao graničnu upravnu regiju prema Bizantskom carstvu s kojim u to vrijeme dolazi do učestalih sukoba oko dunavsko-savskog međuriječja. Tijekom 11. stoljeća Arpadovići učvršćuju vlast na vukovarskom području i na području cijele istočne Slavonije.⁵²

3.3. Vukovar u razvijenom i kasnom srednjem vijeku

U razvijeni srednji vijek vukovarsko područje i sami Vukovar ulaze kao stabilno naselje s pridruženim funkcijama. Postojanje prometne mreže koja ga je činila važnim prometnim čvorištem, organizirana crkvena uprava, dobivanje privilegija 1231. godine i upravna uloga središta Vukovske županije čine ga relativno razvijenim mjestom.⁵³ Već od 11. stoljeća i formiranja spomenute Pečuške biskupije Vukovar je imao važan položaj u njezinoj organizaciji. Uzimajući u obzir da je bio središte jednog od biskupijskih arhiđakonata te da je kasnijim spomenima navođen kao središte tadašnje Vukovske županije, Stjepan Pavičić zaključuje kako je „i prije 11. stoljeća, u upravnoj organizaciji Hrvata, bio ili župsko mjesto Povučja oko sebe ili kakvo jače trgovačko i obrtničko naselje“,⁵⁴ iz kojega će se tijekom razvijenog srednjeg vijeka razviti stabilna utvrda s prostranim podgrađem i okolnim mjestima.

3.3.1. Porijeklo imena naselja

Dokumentirana povijest srednjovjekovnog Vukovara započinje u 13. stoljeću kada se javlja i prvi spomen same utvrde. Grad se u to doba spominje pod različitim imenima koja variraju od odredbe do odredbe, a najčešći oblici pod kojima se javlja su većinom latinizirani, germanizirani i mađarizirani oblici hrvatske inačice imena Vukovo.⁵⁵ Prema samom imenu pretpostavlja se zaključak da je ime dobio po rijeci Vuki u blizini koje se nalazio, a varijacije

⁵² Željko Tomičić, „Vukovo i okolni kraj u starohrvatsko doba“, 106

⁵³ Danijel Jelaš, „Rekonstrukcija srednjovjekovne urbane mreže Vukovske županije na temelju analize centralnih funkcija“ (doktorska disertacija, Sveučilište u Zagrebu, 2018.), 216–222

⁵⁴ Stjepan Pavičić, *Vukovska župa u razvitku svoga naselja od 13. do 18. stoljeća – I. dio*, (Zagreb, 1940.), 40

⁵⁵ Vlado Horvat, Filip Potrebić, „Središte srednjovjekovne Vukovske/Vukovarske županije“, u: *Vukovar – vjekovni hrvatski grad na Dunavu*, ur. Igor Karaman (Zagreb, 1994), 113

pod kojima se pojavljuje u listinama srednjega vijeka bile su: Valko, Wlko, Walkow, Walk,⁵⁶ Volko, Vulko,⁵⁷ Wolcou.⁵⁸ Prijelazom u 14. stoljeće i stabilizacijom Vukova kao grada, mađarski dokumenti i listine sve češće počinju dodavati nastavak '-var', što na mađarskom jeziku znači 'utvrda'. Tijekom 14. stoljeća taj se nastavak sve više prihvaća i postaje najčešće korišteni oblik u ispravama pa se udomačuje i u hrvatskom jeziku te uz neke glasovne promjene⁵⁹ dobiva svoj današnji oblik Vukovar. Kako bi se razlikovalo srednjovjekovnu utvrdu Vukovo od današnjega grada Vukovara u nastavku ovoga rada bit će korišten starohrvatski oblik Vukovo.

3.3.2. Vukovska utvrda i podgrađe

Središte srednjovjekovnog Vukova činila je kraljevska utvrda koja se, prema Zlatku Karaču, nalazila na uzvišenom dijelu iznad današnjeg *bećarskog križa*, odnosno na potezu kojega zatvaraju ulice Gajeva, Samostanska i dr. Franje Tuđmana.⁶⁰ U blizini kraljevske utvrde, prema jugoistoku, nalazilo se jobagionsko⁶¹ naselje koje je zauzimalo prostor današnjeg franjevačkog samostana i gimnazije. Karač pretpostavlja kako je to naselje bio utvrđeno palisadama, no upozorava kako je takva pretpostavka temeljena na kasnijim osmanskim prikazima Vukovara te nema izričitog dokaza da je fortifikacija iz osmanskog razdoblja pratila srednjovjekovne linije.⁶² Prema pretpostavci Stjepana Pavičića utvrđeni se grad na uzvisini razvija iz prethodno postojećeg podgrađa koje se nalazilo uz samo ušće Vuke u Dunav. Potrebnom stvaranja obrambene utvrde na uzvišenju, nakon osnivanja spomenute krajiške marke, nastaje kraljevska utvrda koji je bio pod izravnom kraljevskom upravom.⁶³

U jobagionskom naselju uz kraljevsku utvrdu društvena stratificiranost pučanstva nije bila toliko izražena. Naselje je od svojih početaka bila jobagionsko naselje. Naseljenim jobagionima upravljao je zapovjednik koji se nazivao *maior iobagionum castris*. Jobagioni uz

⁵⁶ Isto, 113

⁵⁷ Stjepan Pavičić, *Vukovska župa u razvitku svoga naselja od 13. do 18. stoljeća – I. dio*, 48

⁵⁸ Nada Klaić, *Crtice o Vukovaru u srednjem vijeku*, 42

⁵⁹ Prenošenjem oblika Volko ili Valko u hrvatski jezik glasovna skupina -ol- i -al- poprima hrvatsku inačicu dvoglasa koja glasi -u-. Tako nastaje verzija imena Vukovar koja od 17. stoljeća postaje jedini oblik koji se koristi u službenim ispravama. (Stjepan Pavičić, *Vukovska župa u razvitku svoga naselja od 13. do 18. stoljeća – I. dio*, 48–49)

⁶⁰ Zlatko Karač, „Prilog definiranju urbane topografije srednjovjekovnog Vukovara“, 195

⁶¹ Jobagioni (lat. *Iobagiones castris*) su bili slobodni građani oslobođeni plaćanja poreza, koji su imali određene povlastice te su za svoju vojnu službu bili nagrađivani zemljom. U srednjovjekovnoj Ugarskoj i Hrvatskoj naseljavali su kraljevske utvrde te su bili podložni županu županije u kojoj se kraljevska utvrda nalazila. (Gabor Szeberenyi, „Plemići, predijalci i iobagiones castris Rovišća u 13. i 14. stoljeću“, *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti*, 30 (2012.), 33)

⁶² Zlatko Karač, „Prilog definiranju urbane topografije srednjovjekovnog Vukovara“, 195

⁶³ Stjepan Pavičić, *Vukovska župa u razvitku svoga naselja od 13. do 18. stoljeća – I. dio*, 40

vukovsku utvrdu bili su pretežno u stražarskoj funkciji jer se stanje u vukovarskom području stabilizira te nema potrebe za vojnim djelovanjem. Osim jobagiona, uz tvrđavu koja je pod izravnom kraljevskom vlašću, kralj naseljava dodatne vojničke postrojbe koje uz to imaju i svog vlastitoga zapovjednika (*maior exercitus*) koji također boravi u tvrđavi.⁶⁴ Ta su dva zapovjednika bili svojevrsni vrhovni stup vlasti u vukovskom naselju uz utvrdu, a uz njih u samoj utvrdi boravi i vukovski župan koji nema izvršne vlasti već samo u ime kralja koji je stvarni posjednik utvrde kontrolira i upravlja utvrdom te cijelim prostorom koji je utvrdi pripadao.⁶⁵ Naseljenost utvrde takvog tipa, koju su naseljavale očito samo društvene elite uobičajena je za veliku većinu slavonskih utvrda srednjega vijeka.⁶⁶

Prostor koji je utvrda obuhvaćala, odnosno područje utvrde i podgrađa prostirao se uz obalu Dunava, a s desne strane Vuke. Uz već spomenuto područje na uzvisini kojega su činile kraljevska utvrda i jobagionsko naselje uz nju, Vukovo je tada sačinjavalo i podgrađe koje se nalazilo u podnožju utvrde. Ono se prostiralo na prostorno malom nizinskom dijelu uz današnju Radićevu ulicu, na prostoru koji je poznat pod nazivom Donja Mahala te se odatle spuštao prema rijeci Vuki i njezinom ušću u Dunav gdje je bila smještena gradska luka.⁶⁷ Oko toga područja smještena su bila manja naselja koja su dio današnjeg vukovarskog gradskog područja, a o njima će detaljnijeg govora biti u sljedećim poglavljima.

Izgled same utvrde nije danas točno poznat. Razlog tomu nalazi se u činjenici da je po oslobađanju od turske vlasti utvrda koja se nalazila na povišenom dijelu uz Dunav u potpunosti razrušena te nisu sačuvani nikakvi fizički ostaci iz kojih bi se mogla u potpunosti rekonstruirati. O njezinoj se veličini i izgledu pretpostavlja iz zapisa toga vremena i ilustracija koje su nastajale u vrijeme turske okupacije. Istražujući tlocrte slavonskih gradova u srednjovjekovnom razdoblju Đuro Szabo u ratnom arhivu u Karlsruheu pronalazi tlocrt Vukovara u „vrijeme reokupacije“,⁶⁸ odnosno nakon oslobođenja od osmanske vlasti. Prema nacrtima koje su izvršili putopisci koji u vrijeme osmanske vlasti obilaze Vukovo, može se pretpostaviti izgled srednjovjekovnoga grada za kojega se isto tako pretpostavlja da su na njegove već postojeće temelje turski osvajači nadogradili potrebne dijelove. Godine 1608. Vukovo je tako posjetio putopisac Prandstetter koji grad opisuje ovako: „(...) bio je sagrađen tamo gdje se danas nalazi samostan franjevac. Humak pred gradom ograđen je palisadama, a

⁶⁴ Vlado Horvat, Filip Potrebića, „Središte srednjovjekovne Vukovske/Vukovarske županije“, 111–112

⁶⁵ Rudolf Horvat, *Slavonija I i II*, (Vinkovci, 1994.), 15

⁶⁶ Zlatko Karač, „Urbani razvitak srednjovjekovnog Vukovara“, 252

⁶⁷ Zlatko Karač, „Prilog definiranju urbane topografije srednjovjekovnog Vukovara“, 194–195

⁶⁸ Đuro Szabo, *Sredovječni gradovi u Slavoniji* (Vinkovci, 1994), 147

od ovoga je humka vodio pokretni most preko grabe do ulazne kule. Prošavši tim ulazom dolazilo se do uzanoga dvorišta, okružena sa sviju strana zgradama za stanovanje. Oko cijele te građevine bilo je gradsko platno, pojačano jednom polukružnom i jednom četverostranom kulom.⁶⁹ Ispod tako opisane utvrde, koja se vidi na ilustraciji koju prilaže Prandstetter, nalazilo se podgrađe koje se prostiralo u već spomenutim granicama.

Od današnjih ostataka ovog srednjovjekovnog grada spominje ih se vrlo malo. Jedno od rijetkih arheoloških istraživanja na samom dijelu franjevačkog samostana izvršio je Brane Crlenjak te je objavom rezultata ustanovio kako je na potezu današnje Gajeve ulice pronašao zid debljine oko jednog metra. Analizom tog nalaza pretpostavio je kako se radi o čelnom zidu jedne od kula kraljevske utvrde te je zid po tehnici izrade datirao u srednji vijek, i to približno u 13. ili 14. stoljeće, odnosno doba prve faze izgradnje utvrde.⁷⁰

Slika 1. Veduta Vukovara iz 1608. godine
(Vlado Horvat, Filip Potrebica, „Vukovar i okolica pod turskom/osmanskom vlašću“, u: *Vukovar – vjekovni hrvatski grad na Dunavu*, ur. Igor Karaman (Zagreb, 1994), 126)

3.3.3. Vukovo – slobodni kraljevski grad

Vukovsko podgrađe, smješteno na plovnom putu i prostranog areala u kojemu je stanovništvo uzgajalo poljoprivredna dobra bilo je mjesto pogodno za obavljanje trgovine pa možemo pretpostaviti kako su ondje često zalazili brojni trgovci. Vukovsko je podgrađe obilježavala raznovrsnost njegova stanovništva koja se najbolje potvrđuje u povelji hercega

⁶⁹ Đuro Szabo, *Sredovječni gradovi u Slavoniji*, 148

⁷⁰ Brane Crlenjak, *Razvitak vukovarskih ulica*, (Vukovar, 2005), 13

Kolomana koju dodjeljuje stanovnicima vukovskog podgrađa, a koja datira u 1231. godinu. Herceg Koloman tada je stanovnicima vukovskog podgrađa dodijelio tzv. „vukovarski privilegij“ koji je ujedno bio i prva povlastica takvoga tipa dodijeljena u Slavoniji kojom je upravljao herceg Koloman.⁷¹ Tim se privilegijem smatra da je podgrađe dobilo status slobodnog kraljevskog grada. Takav su status od hrvatskih gradova prije Vukova dobili samo Varaždin (1209.) i Perna (1225.) te ovakav privilegij ukazuje na važnost i razvijenost vukovskog podgrađa u 13. stoljeću.⁷²

Kako bi se sadržaj isprave i njezino značenje u srednjovjekovnom kontekstu moglo u potpunosti protumačiti, tekst isprave donosi se u potpunosti onako kako je preveden i transliteriran iz latinskog izvornika na hrvatski jezik u knjizi Nade Klaić „Crtice o Vukovaru u srednjem vijeku“:

Koloman, po milosti božjoj kralj i herceg čitave Slavonije pozdrav i svako dobro.

Brižljivošću mudrih je određeno da se sve ono što se zbiva u vremenu osnaži pismenim svjedočanstvom kako se u njemu ne bi izgubilo. Stoga želimo da dođe svima do znanja da smo našim građanima, koji borave ispod vukovske utvrde, to jest Teutonima, Saksonima, Ugrima i Slavenima, po savjetu i uz pristanak svih naših kmetova odredili takvu slobodu:

1. d
a je svaku parnicu koja nastane medđu njima, osim prolijevanja krvi, dužan presuđivati njihov načelnik kojeg će sami postavljati. A prolijevanje krvi ne može suditi sam, nego zajedno sa zapovjednikom utvrde, s kojim neka zajedno donosi presudu.

2. O
dređujemo također da su od svakog dvora dužni davati, pošto prođu tri godine, polovicu fertona godišnje, i to tako da na blagdan sv. Jurja plaćaju tri pondera.

⁷¹ Nada Klaić, *Crtice o Vukovaru u srednjem vijeku*, 57

⁷² Isto, 57

3. O
dređeno im je: ako se dogodi da je netko između njih na samrti može svoje imanje ostaviti kome god hoće.
4. O
dređujemo im također da nitko ne može nikoga iz njihova mjesta svezana ili okovana izvući, ako nije (prije toga) osuđen.
5. A
osim toga, da ne bi u bilo čemu oskudijevali, predali smo im čitavo zemljište same utvrde koja se zove T. da na njemu stanuju; i šumu na tom zemljištu koja se zove T. iz koje smo im dopustili da uzimaju drvo za izgradnju domova i dovršenje kuća.
6. D
opustili smo im također slobodno ribarenje na Dunavu i rijeci Vuki.
7. O
dređujemo također, ako tko hoće neka slobodno kad uzhtjedne iseli, pošto proda sve stvari i kuće.
8. D
odajemo da se nijedna parnica između njih ne presudi na dvoboj.

A da se naša odredba ne može opozvati, po savjetu i uz pristanak naših kmetova smo zapovjedili da se ova isprava potvrdi zaštitom našeg pečata.

A tu su prisutni naši kmetovi: ban Jula i njegov sin, drugi Jula, magister naših tavernika, Nikola zaladski, Opoj šomođski, Petar vukovski, Juraj baranjski, župani i mnogi drugi.

Dano rukom magistra File, našeg notara, godine od utjelovljenja Gospodnjeg 1231.⁷³

Dodijeljene povlastice potvrdio je i ugarski kralj Bela IV. (1244.), a nakon njega i njegov nasljednik na prijestolju kralj Stjepan (1263.).⁷⁴ Razlog zbog kojega vukovski

⁷³ Nada Klaić, *Crtice o Vukovaru u srednjem vijeku*, 57–58

⁷⁴ Isto, 63

podgrađani traže prvu potvrdu povlastica u vrijeme Bele IV. bio je „spor između vukovarskih hospita i župana te njegovih jobagiona iz mjesta Haršan.“⁷⁵ Iz teksta je isprave vidljivo kako je stanovništvo vukovskog podgrađa u datom trenutku raznovrsno. Kao spomenuti stanovnici navode se Teutonci, Saksonci, Mađari i Slaveni. O brojnosti pa čak i važnosti stanovništva u podgrađu govori redosljed njihovog spominjanja. Kako se Teutonci i Saksonci spominju na prvom mjestu u povelji, da se zaključiti kako je njihova važnost u samom podgrađu bila istaknutija. Teutonci i Saksonci, kao zapadni narodi, bili su skloniji baviti se profinjenijim obrtničkim poslovima te su zbog toga bili od veće važnosti. Nada Klaić uz to navodi kako doseljavanjem na ova područja Teutonci i Saksonci sa sobom donose određene kulturološke odrednice i društvene norme koje ih izdvajaju od Mađara i Slavena te zbog toga bivaju dodatno istaknuti. Za Slavene je prema tome bilo karakteristično da se bave nižim obrtničkim zanimanjima i poljoprivredom, bivajući tako u službi jobagiona i utvrde privređujući namirnice i osnovne proizvode za preživljavanje.⁷⁶ Isto tako, Klaić naglašava kako je važno imati na umu da je u srednjovjekovnom kontekstu bitno raspoznati važnost spomena narodnosti. Ističe kako je takav spomen višeznačna oznaka koja prije svega naglašava višejezičnost područja nego što po važnosti u društvenoj stratifikaciji slaže stanovnike podgrađa. Najveća važnost koju ova povelja u tom kontekstu sa sobom nosi je ta da se takvim odlukama i spomenom svih narodnosti izjednačavaju prava svih stanovnika podgrađa bez obzira na nacionalnu pripadnost.⁷⁷ Danijel Jelaš isto tako ističe kako je ovaj spomen četiriju naroda u vukovarskoj povelji važan i zbog njegove unikatnosti. Takvom raznovrсноšću potvrđuje se da je Vukovo jedino naselje za kojega postoji pisana potvrda da su u njemu živjeli pripadnici germanskih naroda što ukazuje na to da je u vukovarskom području u vrijeme Arpadovića sustavno provođena kolonijalizacija.⁷⁸ Taj se proces kolonijalizacije može povezati i s naseljavanjem koje u Povučju provodi još knez Pribina u čije vrijeme dolaze germanski stanovnici sa zapada.

Osim zbog strukture stanovništva, ta je povelja važna i zbog smještanja podgrađa u kontekst gradova srednjovjekovne okolice. U usporedbi s ranije dodijeljenim povlasticama spomenutim Varaždinu i Perni temeljna se razlika vidi u odredbama vezanima uz sudstvo. Naime, u vukovskoj se povelji navodi kako je načelnik podgrađa u mogućnosti suditi

⁷⁵ Danijel Jelaš, „Rekonstrukcija srednjovjekovne urbane mreže Vukovske županije na temelju analize centralnih funkcija“, 216

⁷⁶ Nada Klaić, *Crtice o Vukovaru u srednjem vijeku*, 60

⁷⁷ Isto, 60–61

⁷⁸ Danijel Jelaš, „Rekonstrukcija srednjovjekovne urbane mreže Vukovske županije na temelju analize centralnih funkcija“, 217

prekršaje koji ne uključuju prolijevanje krvi, odnosno u kojima nema smrtne presude. Tako izvan njegove ingerencije ostaju najteže kazne. Takve procese on mora suditi skupa s *ianitor castri* odnosno s kaštelanom utvrde. Ovom se odredbom naglašava ovisnost podgrađa o županijskoj utvrdi i prepoznaje strah hercega za sigurnost samog teritorija. Naime, vukovska su utvrda i podgrađe i dalje pogranične utvrde u kojima vlast mora očuvati čvrstu i stabilnu upravu na koju će se moći osloniti u slučaju izbijanja kakvog vojnog sukoba. Herceg se stoga odlučuje odrediti načelnika utvrde, koji je pod svojom upravom imao vojnike nastanjene u utvrdi, postaviti i vrhovnim sucem podgrađa kako bi cijelo to područje imao pod dodatnom kontrolom.⁷⁹ Između ostalog u odlukama vezanim uz sudstvo vidi se i modernizacija i napredak u sudskoj organizaciji. U jednoj od točaka navodi se kako se zabranjuje presuđivanje na dvoboj. Dotadašnja je praksa uključivala mogućnost razrješavanja sudskog procesa dvobojem u kojemu bi se sudska parnica presudila u korist onoga koji je u dvoboju pobijedio. Zabranom takvog načina donošenja presude sudstvo se modernizira i usmjerava na dokazni postupak prilikom donošenja presude. Na taj se način između ostalog štite i oni najsiromašniji građani te građani koji nisu bili vični ratovanju jer su u tim slučajevima unajmljivali osobu koja će se u dvoboju suočavati u njihovo ime te davali izdašne svote novca kako bi sami izbjegli sudjelovanje u dvoboju.⁸⁰ Takva se potreba za modernizacijom sudstva ne može poistovjetiti s ostatkom kraljevstva. Naime od povelja gradovima koje se izdaju u 13. stoljeću samo u pet gradova (Perna, Zagreb, Trnava, Petrinja, Samobor) uz Vukovo je takav oblik suđenja zabranjen. Lujo Margetić to povezuje s utjecajem dalmatinskog područja na sudske prilike ovih krajeva te na nepostojanje, odnosno vrlo slabu rasprostranjenost suđenja po tzv. *Općem zemaljskom pravu* karakterističnom za područja s izraženim germanskim utjecajem.⁸¹ Pozornost privlači i odluka u kojoj se napominje kako nitko ne smije biti izveden iz grada svezan ili u okovima ako mu prije toga nije suđeno. Klaić ističe kako je takva odluka donesena kako bi se stanovnici podgrađa zaštitili od „neprilika sa zapovjednikom tvrđave“.⁸²

Analizom privilegija uočava se i osobitost podgrađa koje ne dobiva trg ili mjesto za trgovanje te mogućnost prikupljanja bilo kakve vrste pristojbe od trgovine. Razlog tomu može se pronaći u tvrdnji Nade Klaić da je u to doba trg s mitnicom bio u obližnjem Borovu u kojemu je bilo lučko pristanište i u kojemu se odvijala većina trgovine u tom području.⁸³

⁷⁹ Nada Klaić, *Crtice o Vukovaru u srednjem vijeku*, 59

⁸⁰ Isto, 59

⁸¹ Lujo Margetić, *Zagreb i Slavonija*, (Zagreb, Rijeka, 2000), 206–209

⁸² Nada Klaić, *Crtice o Vukovaru u srednjem vijeku*, 59

⁸³ Isto, 24 i 60

Umjesto toga, vukovski građani u svoju korist dobivaju mogućnost neograničenog ribolova na Dunavu i Vuki.

Uz određivanje poreznih davanja i uvjeta oporezivanja u povelji se građanima na korištenje daju i zemljište utvrde te sva drvena građa u šumi u svrhu izgradnje domova i dovršenje kuća. Kasnijim potvrđivanjem privilegija koje su dodijeljene stanovnicima podgrađa, navode se i područja koja podgrađe obuhvaća. Već u prvoj potvrdi koju daje Bela IV. određene su granice područja koje građani dobivaju na korištenje. Navodi se kako je riječ o području koje je obilježeno granicom koja je „išla ispod Dunava, od vinograda na visokoj obali, odande je zakretala na granicu vukovskoga područja s mjestom Vučjim Dolom, a odatle na selo Meškovo, koje je ležalo jugozapadno od Vučjeg Dola. Odavde je onda ta granica tekla dalje na zapad dodirujući posjede vukovskih jobagiona ratara.“⁸⁴ Područje koje je opisano u potvrdi iz 1244. godine odnosilo se na onaj dio grada koji se prema svemu sudeći nalazio jugoistočno od same gradske utvrde. Taj je dio u vukovarskom gradskom području poznat kao Donja Mahala, a granica joj je ulica Stjepana Radića i okolne ulice. Dodijeljeno područje bio je pogodan kraj za naseljavanje jer je do tog doba to bio izrazito šumovit i ravan kraj koji se sastojao od dijela zasađenih vinograda, nekoliko obližnjih oranica i šume čijim je krčenjem stvaran materijal za izgradnju kuća.⁸⁵ U takvom se dodjeljivanju vidi razvitak vukovskog podgrađa te napredak stanovništva kojemu je potrebno veće područje za stanovanje i dodatni prostori za bavljenje poljoprivredom kako bi se moglo opskrbiti stanovništvo koje se u gradsko područje sve više naseljava. Isto tako, potvrdom je proširen teritorij podgrađa koji je opisan u prethodnim poglavljima i navedeni je prostor uključen u tadašnje naselje.⁸⁶

3.3.4. Vukovo – središte Vukovske županije

Prvi se spomen vukovske utvrde i grada koji se pod tom utvrdom nalazi vezuje uz spomen Vukovske županije čije je utvrda bila središte. Jelaš navodi kako je u povelji kralja Bele III. iz 1192. godine, za koju doznajemo iz listine kralja Žigmunda iz 1425. godine, po prvi puta spomenut vukovski župan te to označava prvi spomen vukovske utvrde i Vukovske županije.⁸⁷ Uz to, ugarski kralj Andrija II. 1220. godine izdao je povelju u kojoj „daruje djevojci Ahaliz posjed Widhor, koji zaprema 60 jutara zemlje, a nalazi se u Vukovskoj

⁸⁴ Stjepan Pavičić, *Vukovska župa u razvitku svoga naselja od 13. do 18. stoljeća – 1. dio*, 41–42

⁸⁵ Isto, 42

⁸⁶ Nada Klaić, *Crtice o Vukovaru u srednjem vijeku*, 64

⁸⁷ Danijel Jelaš, „Rekonstrukcija srednjovjekovne urbane mreže Vukovske županije na temelju analize centralnih funkcija“, 216

županiji (*in comitatu de Wolkow*).⁸⁸ Jedan od ranijih spomena Vukovske županije vidljiv je i u povelji koju 1231. godine herceg Koloman dodjeljuje vukovskim podgrađanima, a u kojoj je spomenut župan Vukovske županije Petar vukovski. Vjekoslav Klaić navodi kako je i od ranije bio poznat jedan od vukovskih župana, koji se spominje u spomenutoj povelji Andrije II, kojemu je ime bilo Toma, no ne navodi godinu spomena.⁸⁹

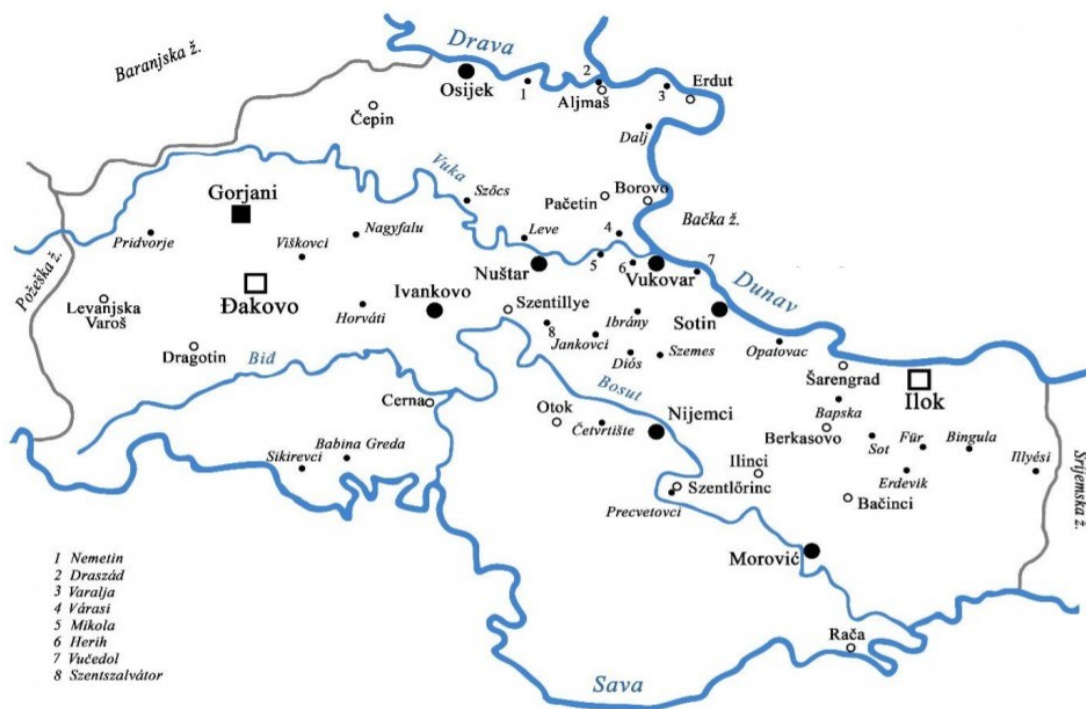
Područje koje je obuhvaćala Vukovska županija zauzimalo je veliki dio današnje istočne Slavonije, odnosno međurječje Dunava, Save i Drave. Njezine posjede opisivali su Vjekoslav Klaić, Stjepan Pavičić, Paškal Cvekan i mađarski povjesničar Pál Engel, a najrecentniji je njezin opis dao Danijel Jelaš. Prostor Vukovske županije, prema Jelašu, obuhvaćao je spomenuto međurječje, gdje su navedene rijeke činile prirodnu granicu županije. „Tako je Sava predstavljala južnu granicu s Bosnom, koja se kretala od šireg područja Garčina na zapadu pa sve negdje do područja današnjeg mjesta Laćarak, predgrađa Srijemske Mitrovice. Nešto zapadno od linije Mitrovica – Mandelos – Banoštor kretala se istočna granica, sa Srijemskom županijom. Negdje od mjesta Susek pa sve do danas nepostojećeg naselja Draszáda Dunavom je išla međa između Vukovske i Bačke županije. Potom od dravskog ušća do Osijeka pa zatim prema jugoistoku do Ostrošinaca, Borovika i Paučja kretala se granica s Baranjskom županijom. Istočnim obroncima Krndije, prema Nevni (Levanjskoj Varoši) preko Klokočevika i Šušnjevacca do Save istočno od Gornje Vrbe i Ruščice išla je zapadna granica, s Požeškom županijom.“⁹⁰ Kako dodaje Jelaš, sporno je bilo pitanje pripadnosti Osijeka Vukovskoj županiji. Neki od izvora navode ga kao dio Vukovske, a neki kao dio susjedne Baranjske županije, no zbog nemogućnosti određivanja njegove pripadnosti sa stopostotnom sigurnošću to je pitanje i dalje ostalo otvoreno.⁹¹ Kako se ovaj rad ne bavi samom županijom već Vukovarom, rješenje tog pitanja neće biti traženo ni u ovom radu.

⁸⁸ Rudolf Horvat, *Slavonija I i II*, 14

⁸⁹ Vjekoslav Klaić, *Slavonske povijesne teme* (Vinkovci, 1994), 51

⁹⁰ Danijel Jelaš, „Rekonstrukcija srednjovjekovne urbane mreže Vukovske županije na temelju analize centralnih funkcija“, 10

⁹¹ Isto, 10–12

Slika 2. Područje Vukovske županije s gradovima i mjestima (Danijel Jelaš, „Rekonstrukcija srednjovjekovne urbane mreže Vukovske županije na temelju analize centralnih funkcija“, 230)

Vukovsku su županiju, odnosno područja oko njezinih utvrde, u velikoj većini naseljavali spomenuti jobagioni. Kako se županija nalazila u pograničnom području te su joj prvi susjedi bile Bosna i Srbija, bila je potrebna dobra vojna organizacija i spremnost na potencijalne prijeteće sukobe i izbijanje rata. Jobagionima je izravno naređivao *maior iobagionum castris*, činovnik kojega je postavljao župan kao svojega namjesnika. Time su jobagioni zapravo potpadali pod upravu župana koji je njima upravljao putem postavljenog činovnika.⁹²

Tijekom 14. stoljeća jobagionsko uređenje polagano počinje mijenjati svoj dosadašnji oblik i dolazi do njegovog preustroja. Uzrok tome je promjena na ugarskom prijestolju, koje sada preuzimaju Anžuvinci, koji sa sobom donose ideju preustroja lokalne uprave.⁹³ Tada u Vukovskoj županiji, kao i u ostatku kraljevstva sve jači utjecaj imaju velikaške plemićke obitelji. Od tog razdoblja u Vukovskoj županiji najznačajnijim obiteljima postaju plemićki rodovi Gorjanskih, Horvata, Morovićkih, Koroda i Iločkih. Te su plemićke loze u Vukovskoj županiji pod svojom kontrolom imale najveće posjede, a osim toga redovito su njihovi predstavnici obnašali dužnost mačvanskog bana. Obnašanje te funkcije, u pravilu je sa sobom

⁹² Stjepan Pavičić, *Vukovska župa u razvitku svoga naselja od 13. do 18. stoljeća – 1. dio*, 35

⁹³ Nada Klaić, *Crtice o Vukovaru u srednjem vijeku*, 69

donosilo i mjesto vukovskog župana te funkciju župana ostalih susjednih županija smještenih u Podunavlju.⁹⁴ Tako se od 14. stoljeća na mjestu župana nalaze članovi navedenih velikaških obitelji, a Vlado Horvat i Filip Potrebica zaključuju kako je takva veza pozicije mačvanskog bana i vukovskog župana označavala izdvajanje županije iz upravnog područja Slavonske banovine i uključivanje u Mačvansku banovinu.⁹⁵

O važnosti i veličini Vukovske županije govori i njezina gustoća naseljenosti i broj utvrda i naselja koja su se u županiji nalazila tijekom srednjega vijeka. Kako navodi V. Klaić u županiji u razdoblju od 13. do 15. stoljeća gospodarstvo i demografija doživljavaju svoj vrhunac. Županija je u tom razdoblju naseljena izrazito gusto te obiluje utverdama, gradovima, naseljima i selištima. Tijekom 15. stoljeća, kada u svom posljednjem stoljeću postojanja, koje dokida dolazak Osmanlija, doživljava vrhunac, županija sadrži čak 33 utvrde, 34 varoši ili trgovišta te 1182 sela, selišta i naseljena posjeda.⁹⁶

Središtem županije bilo je dakle Vukovo, odnosno onaj utvrđeni grad koji se nalazio iznad slobodnog kraljevskog grada u podgrađu. Ondje je stolovao i vukovski župan te su se u gradu održavale i županijske sjednice te je bilo središte administracije. Kako je Vukovo postalo županijskim središtem nije nam poznato. Može se pretpostaviti da središtem postaje zbog svojeg položaja na ušću Vuke u Dunav, strateški važne lokacije koja je smještena na krajnjem istoku županije. Isto tako, spomenuto je da je u Vukovu bilo središte i jednog od važnijih arhiđakonata Pečuške biskupije te se izvorište za smještanje županijskog središta može tražiti i u toj činjenici. S vremenom njegov utjecaj slabi pa se tako u stoljećima pred dolazak osmanske vlasti sjednice županijskih vijeća počinju održavati i u drugim važnijim naseljima. Pred kraj srednjega vijeka tako se županijske skupštine održavaju još i u Gorjanima, Ivankovu, Levu, Nuštru, Pačetinu, Szentillyu, Klisi i Tordincima.⁹⁷

3.3.5. Crkvena organizacija vukovarskog područja

Srednjovjekovno je Vukovo gledajući kontekst crkvene uprave pripadalo Pečuškoj biskupiji. Pečuška biskupija ustrojena je po stvaranju mađarskog kraljevstva, još u vrijeme kralja Stjepana I. Svetog. Tada je u pokušaju stvaranja crkvene organizacije u mađarskim

⁹⁴ Stanko Andrić, „Velikaška obitelj Gorjanski: skica političke povijesti“, *Zbornik Muzeja Đakovštine*, 12 (2015), 8

⁹⁵ Vlado Horvat, Filip Potrebica, „Središte srednjovjekovne Vukovske/Vukovarske županije“, 115

⁹⁶ Vjekoslav Klaić, *Slavonske povijesne teme*, 51

⁹⁷ Danijel Jelaš, „Rekonstrukcija srednjovjekovne urbane mreže Vukovske županije na temelju analize centralnih funkcija“, 243

zemljama došlo do formiranja „biskupija u Vespremu (Veszprém) i Ostrogonu (Esztergom), a uz njih ustrojene su dijeceze u Đuru (Győr), Erdelju, Pečuhu, Egeru te u Kaloči (Kalocsa).“⁹⁸ Pečuška biskupija nastaje tako 1009. godine što potvrđuje povelja koja datira u tu godinu.⁹⁹ Pečuška se biskupija svojim teritorijem prostirala do istočne granice koju je svojim prirodnim putem činio Dunav preko kojega je graničila s Kaločkom biskupijom. Tako vukovarsko područje, zajedno s većim dijelom Vukovske županije administrativno pripada Pečuškoj biskupiji.¹⁰⁰

Biskupija se sastojala od ukupno osam arhidakonata. To su bili arhidakonati sa središtima „u Tolni, u Regölyu, u Vátyu, u Baranji, u Aszuágu (Osuvag), u Vukovaru, u Požezi i u Markiji.“¹⁰¹ Zbog teritorijalne nepodudarnosti granica arhidakonata i županija, Vukovska je županija tako bila podijeljena između četiri arhidakonata, onog markijskog koji je bio na istoku, požeškog na zapadu, osuvaškog na sjeverozapadu i vukovskog koji se prostirao kroz samo središte županije.¹⁰²

Slika 3. Crkvena organizacija Vukovske županije (Danijel Jelaš, „Rekonstrukcija srednjovjekovne urbane mreže Vukovske županije na temelju analize centralnih funkcija“, 245)

⁹⁸ Gergely Bálint Kiss, „Utemeljenje i teritorijalni opseg Pečuške biskupije“, *Scrinia slavonica*, 9 (2009), 353

⁹⁹ Isto, 353–354

¹⁰⁰ Isto, 355–356

¹⁰¹ Isto, 366

¹⁰² Isto, 367

Vukovarski je arhiđakonat u svom sastavu imao 59 župa, a taj podatak doznajemo zapisa papinog legata koji je obišao vukovarski arhiđakonat prikupljajući poreze u razdoblju između 1333. i 1335. godine.¹⁰³ Pavičić u svojoj knjizi navodi kako su se u samom Vukovu nalazile dvije župe i župne crkve, jedna posvećena sv. Jurju te smještena u jobagionskom naselju, a druga u podgrađu, posvećena nepoznatom svecu.¹⁰⁴ Ipak, novijim je istraživanjima uočeno, a to posebno ističe Danijel Jelaš, da je Pavičić u svom istraživanju pogrešno shvatio zapise papinskog legata, poistovjetivši župu Subcastro s vukovskim podgrađem. Subcastro, kojeg navodi papinski legat, zapravo je naselje Varalja, koje se nalazi u blizini Erduta.¹⁰⁵

3.4. Vukovar u kasnom srednjem vijeku

Ulaskom u kasni srednji vijek stanje u Ugarsko-hrvatskom kraljevstvu uvelike se mijenja. Na vlast tada umjesto oslabljene loze Arpadovića dolazi napuljska loza Anžuvina, koja svoje korijene ima u francuskoj dinastiji Capet čija je pobočna loza.¹⁰⁶ Na vlasti se ova dinastija ne održava dulje od jednoga stoljeća (do 1395. godine), no izrazito je značajna zbog preustroja vlasti i promjena koje donose u unutarnjoj organizaciji lokalnih uprava gradova i utvrda.¹⁰⁷ Već pred kraj vladavine Arpadovića utjecaj vrhovne vlasti izrazito slabi i lokalni velikaši gotovo su u potpunosti samostalni u upravljanju te gotovo ni ne postoji osjećaj kraljevskog utjecaja.¹⁰⁸

Takav se proces reorganizacije odražava i na stanje u vukovarskom području. U 14. stoljeću dolazi do polaganog slabljenja i reorganizacije jobagionske uprave u gradu. Sudska reorganizacija koja je nastupila u županiji donijela je nove sudske razine koje odvajaju plemiće, jobagione i kraljevske vitezove gdje svaki od tih tzv. društvenih slojeva dobiva svog suca.¹⁰⁹ U stoljeću vladavine Anžuvina vukovska se utvrda spominje u vrlo malo povelja. Od značajnijih spomena je onaj iz 1352. godine kada kralj Ludovik I. Anžuvina vukovskom podgrađu dodjeljuje pravo održavanja tjednoga sajma četvrtkom nakon što je isti preselio iz obližnjeg Pačetina.¹¹⁰ Krajem 14. stoljeća i prestankom vlasti loze Anžuvina dolazi do

¹⁰³ Stjepan Pavičić, *Vukovska župa u razvitku svoga naselja od 13. do 18. stoljeća – 1. dio*, 45–46

¹⁰⁴ Isto, 44

¹⁰⁵ Danijel Jelaš, „Rekonstrukcija srednjovjekovne urbane mreže Vukovske županije na temelju analize centralnih funkcija“, 219

¹⁰⁶ „Anžuvinci“, *Hrvatska enciklopedija*, <https://enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=3239> (25.9.2020.)

¹⁰⁷ Nada Klaić, *Crtice o Vukovaru u srednjem vijeku*, 69

¹⁰⁸ Isto, 70

¹⁰⁹ Isto, 72–73

¹¹⁰ Danijel Jelaš, „Rekonstrukcija srednjovjekovne urbane mreže Vukovske županije na temelju analize centralnih funkcija“, 221

ukidanja i potpunog nestanka jobagionske strukture. Nestankom jobagionske strukture opada važnost vukovske utvrde u administrativnom smislu i sve funkcije, koje gube na svojoj široj regionalnoj važnosti, prelaze na podgrađe.¹¹¹ Vukovo se tada ujedinjuje u jednu cjelinu te nema više razlikovanja utvrde i podgrađa. U tim godinama dolazi do strelovitog razvoja grada i vrhunca srednjovjekovne moći. Grad se tada prostirao na najvećem području i bio je najmnogoljudniji. Prema slobodnoj procjeni Zlatka Karača, u gradu je tada živjelo između dvije i dvije i pol tisuće stanovnika u 300 do 350 kuća što ga je činilo jednim od najvećih gradova Slavonije.¹¹² Grad se tada prostirao na površini od oko 20 do 25 hektara urbanizirane površine te je u to vrijeme ta površina odgovarala gradskom arealu na kojemu se nalazio suvremeni Zagreb.¹¹³ Vukovar je tada bez sumnje imao potencijal postati važnim središtem ne samo uže i šire okolice već cijelog područja današnje Slavonije.

Tijekom kasnog srednjeg vijeka, osobito kroz 14. stoljeće, kao što je već spomenuto počinju jačati plemićke obitelji koje dobivaju sve veću kontrolu nad vlasti. Tako i gradske utvrde nerijetko počinju dolaziti u ruke plemića te bivaju privatizirane i element kojim određeni plemići trguju i prikazuju svoju moć. Vukovarsko je područje, točnije grad i utvrda, od sredine 14. stoljeća počelo dolaziti u ruke lokalnih velikaša. U ranijim poglavljima spominjane su velikaške obitelji koje su imale izrazite utjecaje u Vukovskoj županiji. Te su iste obitelji, u velikoj većini vremena, u svojem posjedu imale i vukovsku utvrdu i podgrađe te njome upravljale. Utvrde su postale dijelom sustava donacija u kojemu je plemstvo dobivalo na upravu utvrde kao područje koje će zastupati i kojim će upravljati.¹¹⁴

Prvi poznati upravitelj vukovske utvrde s podgrađem bio je mačvanski ban Ivan Horvat¹¹⁵ koji je utvrdu imao u svom vlasništvu od 1377. do 1382. godine.¹¹⁶ U vrijeme koje Rudolf Horvat navodi kao vrijeme kada Vukovom upravlja Ivan Horvat datira isprava kralja Ludovika I. koja iznosi oprečnu tvrdnju. Naime, u prethodnom je razdoblju Vukovo bilo kraljevskim posjedom, a u ispravi iz 1378. godine kralj i dalje uz ime Vukova koristi

¹¹¹ Danijel Jelaš, „Rekonstrukcija srednjovjekovne urbane mreže Vukovske županije na temelju analize centralnih funkcija“, 218

¹¹² Zlatko Karač, „Urbani razvitak srednjovjekovnog Vukovara“, 252

¹¹³ Isto, 253

¹¹⁴ Stjepan Pavičić, *Vukovska župa u razvitku svoga naselja od 13. do 18. stoljeća – I. dio*, 48

¹¹⁵ Poznat i pod imenom Ivaniš Horvat bio je mačvanskim banom do 1381. godine. Aktivno sudjelovao u dinastičkim borbama, a po završetku banovanja u Mačvi postao banom cijele Hrvatske. Tu dužnost obavlja s prekidima sve do 1394. godine kada biva zarobljen i ubijen. (Horvat, Ivaniš. *Hrvatska enciklopedija*, <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=26191>, 25.9.2020.)

¹¹⁶ Rudolf Horvat, *Slavonija I i II*, 18

sintagmu *civitas nostra* (naš grad).¹¹⁷ Nakon Horvata, prema kronologiji uprave Vukovom koju donosi Rudolf Horvat, na mjestu vlasnika utvrde izmjenjivali su se grof od Bazina, Stjepan od Lošonca i „ugarski palatin Nikola Gorjanski“.¹¹⁸ Nakon Gorjanskog Vukovo dolazi u posjed plemićke obitelji Talovac. Godine 1438. dodijelio je gradsko područje kralj Albrecht II.¹¹⁹ braći Petru i Matku Talovcu koji grad drže u svom posjedu do 1462. godine.¹²⁰ U rukama Talovaca grad se nije zadržao ni punu jednu generaciju. Već njihovi prvi potomci odlučuju se prodati grad pa tako za 500 forinti grad prodaju ponovno Gorjanskima, točnije Jobu Gorjanskom.¹²¹ Godine 1481. Job Gorjanski umire, a s njime dolazi i do nestanka palatinske loze Gorjanskih.¹²² Tada na neko vrijeme Vukovo dolazi natrag u kraljevske ruke i postaje kraljevim posjedom. U razdoblju između 1481. i 1490. godine kralj Matija Korvin daruje vukovarski posjed plemiću Stjepanu Kesserúju, a njegovu je odluku potvrdio i Korvinov nasljednik Vladislav II. Prema Jelašu, kako nema daljnjih spomena drugih vlasnika, vukovarski je posjed tako ostao u rukama Stjepana Kesserúja do pada Vukova pod osmansku vlast 1526. godine.¹²³

3.5. Pad pod osmansku vlast

Od uspostave sustava županija i od prvog spomena Vukova grad nikada nije bio pod bilo kakvom opsadom ili sudjelovao u ratnim zbivanjima. Iako se nalazio u pograničnom području i u razvijenom je srednjem vijeku ondje boravila kraljevska vojska, nije bilo potrebe za njezinom aktivacijom i sudjelovanje u borbama. Čak ni dolaskom osmanske vlasti i naviranjem turskih vojnika nije bilo pružanja otpora i sukoba na području grada.

Iako ne pokreću osvajačke pohode, Osmanlije se pojavljuju u podunavskom prostoru još od posljednjih desetljeća 14. stoljeća. Područje Podunavlja iznimno je atraktivno osmanskim vladarima što zbog njihovog geografskog smještaja što zbog gospodarskog utjecaja kojeg je taj geografski smještaj omogućivao. Prometnice koje su prolazile uz

¹¹⁷ Danijel Jelaš, „Rekonstrukcija srednjovjekovne urbane mreže Vukovske županije na temelju analize centralnih funkcija“, 217

¹¹⁸ Rudolf Horvat, *Slavonija I i II*, 18

¹¹⁹ Albrecht II. Habsburški bio je ugarsko-hrvatskim kraljem od 1438. do 1439. godine. Na prijestolju je naslijedio svog tasta kralja Sigismunda, a vladavina mu naglo završava kada pogiba na putu do Smedereva kojega odlazi braniti od navirućih Osmanlija. („Albrecht II.“, *Hrvatska enciklopedija*, <https://enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=1441>, 25.9.2020.)

¹²⁰ Rudolf Horvat, *Slavonija I i II*, 18

¹²¹ Isto, 18

¹²² Stanko Andrić, „Velikaška obitelj Gorjanski: skica političke povijesti“, 32

¹²³ Danijel Jelaš, „Rekonstrukcija srednjovjekovne urbane mreže Vukovske županije na temelju analize centralnih funkcija“, 218

podunavske gradove i vodile do Ugarske te važnost Dunava kao plovnog puta predstavljali su pogodnu lokaciju za pljačkaške pohode i sporadične provale osmanskih četa.¹²⁴

Dvadesetih godina 16. stoljeća postalo je jasno kako Osmansko Carstvo namjerava širiti svoj teritorij prema sjeveru i kako tadašnji sultan Sulejman I. zvan Veličanstveni namjerava svoju vojsku dovesti do Beča. Na tom putu stajale su mnoge utvrde i gradovi Podunavlja među kojima i Vukovo. Za tu je obrambenu svrhu utvrda obnavljana i popravljana te osposobljavana za očekivanu obranu.¹²⁵ Godine 1521. osmanska je vojska osvojila Beograd te se utaborila ondje pripremajući se nastaviti put Dunavom prema Beču. Iduća velika pobjeda uslijedila je 1526. godine, točnije 28. srpnja, kada pada tvrđava Petrovaradin.¹²⁶ Tada osmanska vojska kreće strelovitom brzinom uz dunavsku obalu i redom joj se predaju sve utvrde pa tako i vukovska koja pod osmansku upravu dolazi 1. kolovoza 1526. godine.¹²⁷ Vukovska je utvrda slijedila primjer jače utvrđenih mjesta poput Iloka, a budući da su se prije nje predale i utvrde u Sotinu i Voćinu isto su učinili i zapovjednici vukovske utvrde. Osmanska je vojska na neko vrijeme ostala u Vukovu, ponajviše zbog toga da joj se priključe drugi nadolazeći odredi, ali i zbog toga što tada nije postojao most na rijeci Vuki kojim bi tolika vojna sila mogla prijeći. Stoga paša Ibrahim angažira graditelje iz grada i okolice te nevjerovatnom brzinom, u samo tri dana prema dostupnim izvorima, grade most prijeko rijeke Vuke. Tim je mostom osmanska vojska, na čelu sa sultanom Sulejmanom, prešla rijeku Vuku i zaputila se prema Osijeku 13. kolovoza 1526. godine.¹²⁸

Ostatak Vukovske županije nije osvojen u tom pohodu koji je bio usmjeren na ostale velike utvrde sjeverno od Vukova. Županija u potpunosti dolazi u turske ruke deset godina kasnije, 1537. godine kada je Osmansko Carstvo u potpunosti zagospodarilo vukovarskim područjem i dokinulo postojanje Vukovske županije te time započinje razdoblje osmanske uprave koje će trajati do 1687. godine kada Osmanlije napuštaju Vukovo bez borbe.¹²⁹

¹²⁴ Danijel Jelaš, „Kasnosrednjovjekovna gradska naselja Vukovske županije u kontekstu ratnih zbivanja“, u: *Gradovi u ratovima: kroz povijest do suvremenosti*, ur. Dražen Živić i Sandra Cvikić (Zagreb, 2019.), 133

¹²⁵ Stjepan Pavičić, *Vukovska župa u razvitku svoga naselja od 13. do 18. stoljeća – 1. dio*, 49

¹²⁶ Marin Blaženović, „Od Krbave do Mohača (1493.–1526.) – bitke prekretnice u sukobima s Osmanlijama“, *Essehist*, 10 (2019.), 45

¹²⁷ Vlado Horvat, Filip Potrebić, „Vukovar i okolica pod turskom/osmanskom vlašću“, u: *Vukovar – vjekovni hrvatski grad na Dunavu*, ur. Igor Karaman (Zagreb, 1994), 127

¹²⁸ Stjepan Pavičić, *Vukovska župa u razvitku svoga naselja od 13. do 18. stoljeća – 1. dio*, 49–50

¹²⁹ Isto, 51 i 57

4. VUKOVARSKA OKOLICA U SREDNJEM VIJEKU

Današnje vukovarsko područje, preciznije područje Grada Vukovara, zauzima značajno veći prostor od onoga koji je to zauzimao srednjovjekovni grad s utvrdom. Današnje gradsko područje, kao što je spomenuto u prvim poglavljima rada, iznosi oko 100 kilometara kvadratnih što pretvoreno u hektare iznosi 10 000 hektara. Za usporedbu, spomenuto je kako je srednjovjekovni grad na vrhuncu svoje moći bio na 20 do 25 hektara naseljene površine. Cilj je ovog poglavlja prikazati i opisati naselja koja u srednjem vijeku postoje na onom području koje danas čini Grad Vukovar. U razdoblju srednjega vijeka to su bila mjesta: Vučji Dol, Varoš, Vodokalj, Herijevac, Dubovo, Ibran, Šomođ, Irig, Palagar i Pačetin.

4.1. Vučji Dol

Lokalitet Vučedol najreprezentativniji je pokazatelj naseljenosti vukovarskog područja. Naseljenost tog dijela grada poznata je od najranijih razdoblja od kojih pratimo naseljenost, a opstaje i u srednjemu vijeku. Vučji se Dol, koji se u srednjovjekovnim ispravama pojavljuje kao Vučedol,¹³⁰ u tom razdoblju nalazio, kao i danas, jugoistočno od samog Vukova te je svojom južnom međom dodirivao granice s obližnjim Sotinom. Prvi se spomen Vučedola pojavljuje u ispravi kojom Bela IV. potvrđuje povlastice vukovskim podgrađanima, a koja datira u 1244. godinu.¹³¹ Većina naseljenog dijela mjesta bila je smještena na dobro zaštićenoj uzvisini koja je pružala sigurnost od poplava. Drugi dio naselja, koji nije bio na uzvisini smjestio se u dolini uz samo korito rijeke. Taj je obalni dio naselja bio napučen mjesnim mlinarima i ribarima. U tom su dijelu Dunava nerijetka pojava bili mlinovi na kojima su stanovnici Vučedola ubirali znatan prihod.¹³²

U vrijeme podjele i darivanja posjeda Vučedol dobivaju Gorjanski izravno od kralja Ludovika I. Velikog i njegove supruge Marije.¹³³ Posjed im je dodijeljen 1378. godine, a u svojem ga vlasništvu zadržavaju sve do 1481. godine, kada smrću Joba Gorjanskog izumire

¹³⁰ Danijel Jelaš, „Rekonstrukcija srednjovjekovne urbane mreže Vukovske županije na temelju analize centralnih funkcija“, 75

¹³¹ Isto, 214

¹³² Stjepan Pavičić, *Vukovska župa u razvitku svoga naselja od 13. do 18. stoljeća – 1. dio*, 59

¹³³ Josip Bösendorfer, *Crtice iz slavonske povijesti...* (Vinkovci, 1994.), 179

palatinska loza obitelji.¹³⁴ U vrijeme njihove uprave naselje izrazito napreduje te 1460. godine biva uzdignuto na razinu „trgovačko-obrtničkog mjesta“.¹³⁵ Utvrđeni se dio naselja razvija u doba njihovog posjedovanja, a spomen utvrđenog dijela datira u 1408. godinu. Ondje podignuta utvrda pripadala je podunavskom nizu utvrda namijenjenom za obranu od osvajača bilo koje narodnosti, a posebno je bila priređivana za nadolazeća osmanska osvajanja u 16. stoljeću. U povijesti toga vremena dijeli sudbinu vukovske utvrde te se i njezin zapovjednik predaje bez borbe netom prije nego je to učinio vukovski upravitelj.¹³⁶ Nakon što umire Job Gorjanski, vučedolski se posjed pojavljuje u još samo jednoj ispravi koja datira u 1497. godinu. To je isprava kralja Vladislava II. u kojoj se navodi kako vučedolski posjed Ladislav Félegyházi daje u nasljedstvo Stjepanu Kesserúju koji u to vrijeme upravlja i Vukovom. Prema takvoj kronologiji da se zaključiti kako je nakon Gorjanskih Vučedol bio u rukama Félegyházija te nakon toga Kesserúja u čijem posjedu ostaje do pada pod osmansku vlast.¹³⁷

4.2. Varoš

Naselje Varoš, koje se u srednjovjekovnim ispravama pojavljuje pod imenom Váras i Warasy,¹³⁸ nalazilo se sjeverozapadno od Vukova, na lijevoj obali rijeke Vuke, u dijelu koji se danas zove *novi Vukovar*. U svojim počecima Varoš je bila pod upravom vukovske utvrde, odnosno služila je kao jobagionsko vlasništvo. Tako je bilo do 1286. godine kada ga kao dar za svoje iznimne zasluge dobiva od kralja Ladislava plemićka obitelj Miškouca, odnosno njezin istaknuti član Fila. Fila je taj posjed zaslužio svojim sudjelovanjem u borbama protiv Čeha.¹³⁹ Njihov nasljednik Mihovil 1427. godine umire bez nasljednika te time završava loza Miškouca. Posjed tada prelazi pod upravu obitelji Gorjanski, a od kraja njihove loze 1481. godine kao njegovim se vlasnicima spominju braća Ivan i Jakov Bánffy.¹⁴⁰

Varoš se svojom površinom prostirala na današnjem potezu čiju sjeverozapadnu čine Županijska ulica i gradski stadion, a s druge strane ga omeđuje Vuka i park-šuma Adica. Iako se svojim teritorijem, Varoš izravno naslanjala na Vukovo, doslovno nepremostivu prepreku

¹³⁴ Danijel Jelaš, „Rekonstrukcija srednjovjekovne urbane mreže Vukovske županije na temelju analize centralnih funkcija“, 214

¹³⁵ Stjepan Pavičić, *Vukovska župa u razvitku svoga naselja od 13. do 18. stoljeća – 1. dio*, 59

¹³⁶ Isto, 59

¹³⁷ Danijel Jelaš, „Rekonstrukcija srednjovjekovne urbane mreže Vukovske županije na temelju analize centralnih funkcija“, 214–215

¹³⁸ Isto, 75

¹³⁹ Stjepan Pavičić, *Vukovska župa u razvitku svoga naselja od 13. do 18. stoljeća – 1. dio*, 60

¹⁴⁰ Danijel Jelaš, „Rekonstrukcija srednjovjekovne urbane mreže Vukovske županije na temelju analize centralnih funkcija“, 212

činila je rijeka Vuka. U cijelom razdoblju srednjega vijeka preko rijeke Vuke nije izgrađen most već je prijelaz bio na skeli koja je prevozila s jedne obale Vuke na drugu. U takvom stanju stvari vjerojatno leži i odgovor na pitanje zašto Varoš, koja je bila na dohvat ruke Vukovu i koja je svojim bogatstvom i razvijenošću bila ne toliko ispod vukovskog podgrađa, nikada nije formalno postala dijelom Vukova.¹⁴¹ Most preko rijeke Vuke izgrađen je tek dolaskom osmanske vlasti i to u samo tri dana, a tada sagrađeni most uz nekoliko obnova opstao je sve do 17. stoljeća. U Varoši se spominje crkvena organizacija, odnosno mjesto je sa sigurnošću imalo župu. Za varošku se župu iz dokumenta koji datira u 1427. godinu zna da je župa bila posvećena sv. Andriji te da joj je središte bila kamena crkva.¹⁴² Stjepan Pavičić tvrdi kako je ta crkva pripadala zapravo susjednom Vodokalju te da zbog njezine blizine Varoši nije bilo župne crkve u samom mjestu, ali je pridruživana samoj Varoši koja je bila razvijenija od Vodokalja.¹⁴³ Za značajnija mjesta bilo je uobičajeno da u svojoj blizini imaju pripadajuća kmetska sela ili selišta. Varoš je pod svojom upravom imala takva tri sela koja su nosila imena Ujfalu, Leanyro i Brajateleke, sva zapisana na mađarskom jeziku.¹⁴⁴ Važno je spomenuti da se u posljednjim godinama prije osmanske vlasti, točnije od 1501. godine uz Varoš veže pridjevnik *oppidum* koji je označavao trgovište.¹⁴⁵

4.3. Vodokalj

Srednjovjekovni se Vodokalj, koji se u srednjovjekovnim ispravama pojavljuje pod imenom Vodach,¹⁴⁶ nalazio na području današnjeg Lušca, no na desnoj obali rijeke Vuke¹⁴⁷ u njezinom malo povišenom, no i dalje močvarnom području.¹⁴⁸ Vodokaljsko je područje, kao i susjedno varoško, pripadalo plemićkoj obitelji Miškouca. Oni ga uzdržavaju i njime upravljaju do 1427. godine kada u njegov posjed dolaze Gorjanski. Prilikom posjeta papinskog legata iz 1333. i 1335. godine u Vodokalju se spominje župna crkva sv. Andrije

¹⁴¹ Zlatko Karač, „Urbani razvitak srednjovjekovnog Vukovara“, 254

¹⁴² Josip Bösendorfer, *Crtice iz slavonske povijesti...*, 228

¹⁴³ Stjepan Pavičić, *Vukovska župa u razvitku svoga naselja od 13. do 18. stoljeća – 1. dio*, 61 i Zlatko Karač, „Urbani razvitak srednjovjekovnog Vukovara“, 258

¹⁴⁴ Stjepan Pavičić, *Vukovska župa u razvitku svoga naselja od 13. do 18. stoljeća – 1. dio*, 61–62

¹⁴⁵ Josip Bösendorfer, *Crtice iz slavonske povijesti...*, 228

¹⁴⁶ Zlatko Karač, „Prilog definiranju urbane topografije srednjovjekovnog Vukovara“, 196

¹⁴⁷ Kada se govori o rijeci Vuki u srednjem vijeku valja imati na umu kako današnji tok rijeke Vuke kroz Lužac nije odgovarao onom srednjovjekovnom. Srednjovjekovni je tok naime protjecao onim dijelom koji se danas zove stara Vuka i močvarno je područje uz glavnu cestu koja vodi od Priljeva prema Vukovaru. Stoga je u današnjem kontekstu ono što je između stare Vuke i park-šume Adica lijeva obala Vuke, a u srednjem je vijeku to područje bilo desna obala Vuke. Tako danas gledano Vodokalj leži na lijevoj strani Vuke, a u srednjem je vijeku ležao na desnoj strani Vuke.

¹⁴⁸ Zlatko Karač, „Urbani razvitak srednjovjekovnog Vukovara“, 254

koja se kasnije u spomenutoj darovnici Gorjanskima pripisuje Varoši.¹⁴⁹ Vodokalj je u svom sastavu imao i dva područna kmetska sela. To su bili Tihaljevci i Pulja. Tihaljevci su se nalazili zapadno od Vodokalja prema današnjim Bogdanovcima, a Pulja se nalazila između Tihaljevaca i Vodokalja na dijelu između Lušca i Dobre Vode.¹⁵⁰

Kako se Vodokalj nalazio na vrlo pogodnom mjestu, u blizini Varoši i županijske utvrde s podgrađem, Miškouci su ga odabrali za mjesto gdje se jedna od pobočnih obiteljskih grana trajno nastanila. Na dijelu gdje završava današnja park-šuma Adica i počinje naseljeni dio Lušca, sagradili su Miškouci stambene zgrade, odnosno kuriju i gospodarske zgrade te se jedan dio obitelji ondje trajno nastanio.¹⁵¹ Vodokalj i sva njegova područna sela posljednji su puta spomenuta u ispravama iz 1491. godine te u daljnjim dokumentima nije zabilježen njihov spomen.¹⁵²

4.4. Herijevac

Herijevac je jedno od naselja vukovarskog područja koje je vrlo rano spominjano u pisanim dokumentima i spomenicima. Prvi spomen Herijevca, koji se u ispravama pojavljivao pod imenom Herih ili Hedreh,¹⁵³ vezuje se uz 1237. godinu kada taj prostor herceg Koloman daje obitelji Miškouc,¹⁵⁴ odnosno Fili i Tomi iz te obitelji, „u zamjenu za njihova imanja u Mađarskoj.“¹⁵⁵ Nakon što dolazi do izumiranja loze Miškouca, posjed Herijevca dolazi u ruke obitelji Gorjanski 1427. godine, što je bio već uobičajeni proces za gotovo sva naselja vukovarskog područja.¹⁵⁶ Prema dostupnim opisima, Herijevac se smješta u blisko susjedstvo Varoši, Vodokalja i Vukova. U svojim dijelovima on graniči s Vukovom na zapadu vukovskog podgrađa te s Varoši i Vodokaljem i njihovim južnim i jugozapadnim dijelovima. Prema današnjim vukovarskim nazivima, Herijevac možemo locirati nedaleko Supoderica u najzapadnijem dijelu gradske četvrti Sajmište. Ondje i danas postoji dio grada koji se zove Erovac, a koji nesumnjivo ime vuče od srednjovjekovnog pretka.¹⁵⁷

¹⁴⁹ Stjepan Pavičić, *Vukovska župa u razvitku svoga naselja od 13. do 18. stoljeća – 1. dio*, 62

¹⁵⁰ Stjepan Pavičić, *Vukovska župa u razvitku svoga naselja od 13. do 18. stoljeća – 1. dio*, 63

¹⁵¹ Isto, 62

¹⁵² Zlatko Karač, „Urbani razvitak srednjovjekovnog Vukovara“, 254

¹⁵³ Danijel Jelaš, „Rekonstrukcija srednjovjekovne urbane mreže Vukovske županije na temelju analize centralnih funkcija“, 75

¹⁵⁴ Zlatko Karač, „Urbani razvitak srednjovjekovnog Vukovara“, 254

¹⁵⁵ Stjepan Pavičić, *Vukovska župa u razvitku svoga naselja od 13. do 18. stoljeća – 1. dio*, 64

¹⁵⁶ Isto, 64

¹⁵⁷ Isto, 65

Poznato je kako je u Herijevcu, zbog njegovog pogodnog položaja i neposredne blizine vukovskog podgrađa, stanovništvo imalo dozvolu za održavanje tjednih sajмова te je stoga logično zaključiti kako je u naselju stanovništvo dobro živjelo. Isto se ne može zaključiti iz poreznih davanja papinskom legatu koji posjećuje Herijevac između 1333. i 1335. godine. U tim je posjetima zabilježeno kako je župa sv. Margarite kojoj je crkva bila posvećena,¹⁵⁸ prikupila značajnije manju svotu nego u Vodokalju. Crkva sv. Margarite nalazila se na području između Dobre Vode i Supoderica, negdje u dijelu koje je pretpostavljeno da bi moglo biti središte mjesta. U blizini mjesnog središta nalazila se i kurija koju su ondje izgradili Miškouci.¹⁵⁹ Od gospodarske je važnosti i sajam koji se spominje u „ispravi dvorskog suca Franje Szécsényija iz 1402. godine.“¹⁶⁰ Herijevci su u svome sastavu imali poveći broj kmetskih selišta koja se mogu podijeliti u dvije skupine: sela na području prema Bogdanovcima (Hotišinci, Kosine, Arpaszo, Dukinci i Milkovci) i sela na području prema Sajmištu (Mušojevci i Kosinci). Sva se ta sela, skupa s Herijevcima u srednjovjekovnim dokumentima spominju do 1491. godine, a jedino je ime Herijevaca sačuvano do danas.¹⁶¹

4.5. Dubovo

Srednjovjekovno se Dubovo smjestilo na području današnjeg Sajmišta, u dijelu između prostora koje su zauzimali vukovsko podgrađe i Herijevac. U ispravama srednjeg vijeka javlja se u dva oblika – Dumbow te Dambo (od 15. stoljeća).¹⁶² Srednjovjekovno se Dubovo dijeli na dva dijela: naselje Dubovo i crkveno Dubovo. Naselje Dubovo obuhvaćalo je ono područje u kojemu su se nalazile zgrade plemićkih kurija i gospodarski objekti koji su činili središnji dio naselja. Te su zgrade sagradili također Miškouci koji Dubovo pod svoju upravu uzimaju tijekom prve polovice 14. stoljeća. Drugi dio naselja, crkveno Dubovo, nalazilo se u južnom dijelu naselja, u dijelu gdje se kako ime kaže nalazila župna crkva.¹⁶³ Mjesna je crkva bila posvećena sv. Križu.¹⁶⁴ Župu je u svojim pohodima 1333.–1335. godine pohodio papinski legat i u tim je pohodima prikupljena svota poreza koja je bila približno jednaka onima u Vodokalju i u vukovskoj utvrđi. Taj podatak ne govori o veličini i snazi

¹⁵⁸ Josip Bösendorfer, *Crtice iz slavonske povijesti...*, 198

¹⁵⁹ Stjepan Pavičić, *Vukovska župa u razvitku svoga naselja od 13. do 18. stoljeća – 1. dio*, 65

¹⁶⁰ Danijel Jelaš, „Rekonstrukcija srednjovjekovne urbane mreže Vukovske županije na temelju analize centralnih funkcija“, 122

¹⁶¹ Zlatko Karač, „Urbani razvitak srednjovjekovnog Vukovara“, 254

¹⁶² Stjepan Pavičić, *Vukovska župa u razvitku svoga naselja od 13. do 18. stoljeća – 1. dio*, 67

¹⁶³ Isto, 67–68

¹⁶⁴ Josip Bösendorfer, *Crtice iz slavonske povijesti...*, 191

Dubova i njegovoj gospodarskoj moći, već o slabosti vukovske utvrde, odnosno njezinoj slabijoj naseljenosti i gospodarskoj snazi.¹⁶⁵ Dubovo je u svom sastavu također imalo nekoliko područnih kmetskih selišta, a to su bili: Pavlovci, Račinci, Čalinci i Hranovci.¹⁶⁶

4.6. Ibran

Srednjovjekovno naselje Ibran, koje se u ispravama pojavljuje i kao Ibraan,¹⁶⁷ nalazilo se na području koje bi se u današnjem kontekstu moglo smjestiti između sela Negotlavci i Petrovci, odnosno na samom jugistočnom kraju grada Vukovara. U srednjovjekovnom razdoblju Ibran je graničio s Dubovom, vukovskim područnim selištem Bokovcima, Vučjim Dolom i Herijevcem na zapadu.¹⁶⁸ U Ibranu je održavan sajam, a Josip Bösendorfer navodi kako je mjesto nosilo pridjevak *oppidum*, odnosno bilo je trgovištem.¹⁶⁹ Tijekom posjeta papinskog legata između 1333. i 1335. godine Ibran biva posjećivan, no u dokumentima nam nije ostalo zapisano kojem je svecu bila posvećena župa u Ibranu. Za razliku od ostalih mjesta vukovarskog područja, Ibran nije pripadao plemićkoj lozi Miškouca. U izvorima se kao posjednicima Ibrana navodi nekoliko plemićkih obitelji, koje većinski posjeduju dijelove posjeda naselja, ali nikada i cijelo naselje. Tako se u poveljama kao djelomični posjednici navode obitelji Alifanti i Časari.¹⁷⁰

4.7. Naselja u današnjem Borovu Naselju

Na sjeverozapadnoj strani Vukova, uzvodno uz Dunav, danas je smješteno Borovo Naselje. U srednjovjekovnom kontekstu, to je područje u velikom dijelu kao i jugozapadna vukovska okolica vrlo rano došlo u ruke plemićke obitelji Miškouc, koja je stjecala posjede dijelom donacijama ugarskih kraljeva, dijelom kupovinom i trampom s drugim plemićkim obiteljima.¹⁷¹ Na današnjem borovskom području smjestila su se u srednjem vijeku sljedeća naselja: Šomođ, Nozdra, Irig, Palagar i Pačetin sa svojim područnim kmetskim selima.¹⁷²

¹⁶⁵ Stjepan Pavičić, *Vukovska župa u razvitku svoga naselja od 13. do 18. stoljeća – 1. dio*, 68

¹⁶⁶ Isto, 68

¹⁶⁷ Isto, 69

¹⁶⁸ Isto, 69

¹⁶⁹ Josip Bösendorfer, *Crtice iz slavonske povijesti...*, 200

¹⁷⁰ Stjepan Pavičić, *Vukovska župa u razvitku svoga naselja od 13. do 18. stoljeća – 1. dio*, 69

¹⁷¹ Isto, 78

¹⁷² Zlatko Karač, „Urbani razvitak srednjovjekovnog Vukovara“, 254–256

Šomođ, ili u ispravama Sumug,¹⁷³ se u srednjovjekovnom razdoblju nalazio na današnjem dijelu kojega čine Kudeljarska i Kolodvorska ulica, u blizini željezničkog kolodvora u Borovu Naselju, na dijelu koji se u lokalnom govoru naziva Trokut. To je bio prilično malen prostor, ne više od 100 jutara površine, koji je pripadao obitelji Miškouc. U crkvenoj organizaciji nije zabilježeno postojanje župne crkve ni župe.¹⁷⁴

Irig je srednjovjekovno naselje koje se nalazilo na samom sjevernom rubu današnjeg Borova Naselja. Ono se prostiralo između Crepulje i Dunava, a jednim je svojim dijelom čak prelazilo Dunav.¹⁷⁵ Irig je u svom posjedu od dokumentiranih početaka imala lokalna plemićka obitelj koja je bila u srodstvu s Miškoucima, a nosila je lokalni pridjevak Iriški. U poveljama koje sklapaju s Miškoucima vidljivo je kako su obitelji bile u dobrim odnosima i kako su surađivale na gospodarskom planu.¹⁷⁶ Irig je u svom bliskom susjedstvu imao područna sela Noskovo (Naskfalwa) i Bokovo (villa Bakofalua) te posjed Nozdru koji nije definiran kao područno selo zbog upravljačke plemićke obitelji koja nije pripadala miškouskoj lozi. Nozdra se nalazila nešto južnije od samog Iriga, na području koje bi se danas podudaralo s posjedom bivšeg kombinata Borovo i dijela sportskih terena u Borovu naselju. Noskovo se u odnosu na Nozdru nalazilo sjeverozapadnije, dok je Bokovo bilo u nastavku Noskova još prema sjeverozapadu.¹⁷⁷

U blizini Noskova nalazio se posjed Palgar (Palagar) s istoimenim naseljem. U današnjem kontekstu Palgar se može smjestiti na sam rubni zapadni dio Vukovara, ondje gdje završava Trpinjska cesta.¹⁷⁸ U prvim spomenima Palgar posjeduju lokalne plemićke obitelji, dok ih u 14. stoljeću kao upravitelje mjesta ne smijene Miškouci. Dolaskom Miškouca i Palgar je slijedio sudbinu svojih susjeda te je izumiranjem loze došao u ruke Gorjanskih 1427. godine. Područje na kojemu se Palgar nalazio bilo je izrazito plodno, te je stanovništvo samim time imalo kvalitetnije uvjete za život. O dobrom stanju u naselju svjedoči i prikupljeni porez prilikom posjete papinskog legata kada je u Palgaru prikupljena svota koja je razmjerno veća nego u okolnim župama.¹⁷⁹ Palgarska župna crkva bila je posvećena sv. Martinu.¹⁸⁰

¹⁷³ Zlatko Karač, „Prilog definiranju urbane topografije srednjovjekovnog Vukovara“, 197

¹⁷⁴ Stjepan Pavičić, *Vukovska župa u razvitku svoga naselja od 13. do 18. stoljeća – 1. dio*, 78

¹⁷⁵ Zlatko Karač, „Urbani razvitak srednjovjekovnog Vukovara“, 254

¹⁷⁶ Isto, 78

¹⁷⁷ Stjepan Pavičić, *Vukovska župa u razvitku svoga naselja od 13. do 18. stoljeća – 1. dio*, 79

¹⁷⁸ Zlatko Karač, „Urbani razvitak srednjovjekovnog Vukovara“, 256

¹⁷⁹ Stjepan Pavičić, *Vukovska župa u razvitku svoga naselja od 13. do 18. stoljeća – 1. dio*, 83–84

¹⁸⁰ Josip Bösendorfer, *Crtice iz slavonske povijesti...*, 216

Nešto jugozapadnije od Palgara nalazio se i posjed Pačetin. Pačetin je u srednjovjekovnom kontekstu imao izraziti značaj, koji će se posebice isticati u 15. stoljeću kada dobiva važnost na županijskoj razini.¹⁸¹ Iako literatura svrstava Pačetin u usku svezu s Trpinjom i stavlja ju pod njezin izravan utjecaj, Pačetin je svojim položaje gravitirao i prema vukovskoj utvrdi. U srednjovjekovnim se ispravama Pačetin pojavljuje pod imenima Pacsinta¹⁸² i Pochunta.¹⁸³ Prema današnjim toponimima, srednjovjekovni se Pačetin nalazio u blizini Lipovačkoga puta, koji s Trpinjske ceste vodi na jugozapad.¹⁸⁴ U Pačetinu nema plemićke obitelji Miškouc. Ondje od početaka spomena u 13. stoljeću posjednicima bivaju lokalni plemići koji nose i lokalni pridjevak Pačetinski, zatim iz njihovih ruku posjed prelazi plemićima Svetosalvatorskim, a kratko ga vrijeme u svojem posjedu drži i miholjačka plemićka obitelj Duružma (Dorozsma).¹⁸⁵ Nakon miholjačkih plemića posjed dolazi u vlasništvo obitelji Lacković od Szántoa, a potvrdu za taj prijelaz pronalazimo u ispravi kralja Žigmunda iz 1435. godine.¹⁸⁶ Smrću Nikole Lackovića 1456. godine posjed prelazi u vlasništvo Mihovila Szilágyija, koji ga u konačnici 1459. godine zamjenjuje s Gašparom Korodškim. Potkraj stoljeća vlasnici ovog posjeda ponovno se mijenjaju. Tada Pačetin dolazi u vlasništvo obitelji Szuggyafi, a posljednjim vlasnicima bili su mu Aleksej Csák i Franjo Zay, koji posjed u vlasništvo dobivaju 1526. godine.¹⁸⁷ U 15. stoljeću Pačetin doseže vrhunac svoje razvijenosti, postaje trgovištem, a važnost potvrđuje i činjenica da su se sjednice „stola plemenitih ljudi Vukovske županije“¹⁸⁸ održavale ondje. Župna crkva u Pačetinu bila je posvećena svetom Petru, a prilikom posjeta papinskog legata prikupljena je izrazito velika svota poreza.¹⁸⁹ Od područnih sela, u pačetinskom su se posjedu našli Liget i Wasarwspaczyntha.¹⁹⁰

I područje je Borova Naselja kao što je vidljivo bilo u određenoj ovisnosti, ili bolje rečeno, ovisnom kontaktu s vukovskom utvrdom i podgrađem. Važno mjesto u vukovarskoj široj okolici bilo je i današnje selo Borovo u kojemu se nalazio već spomenuti trg s mitnicom,

¹⁸¹ Stjepan Pavičić, *Vukovska župa u razvitku svoga naselja od 13. do 18. stoljeća – 1. dio*, 142–143

¹⁸² Danijel Jelaš, „Rekonstrukcija srednjovjekovne urbane mreže Vukovske županije na temelju analize centralnih funkcija“, 75

¹⁸³ Zlatko Karač, „Prilog definiranju urbane topografije srednjovjekovnog Vukovara“, 198

¹⁸⁴ Zlatko Karač, „Urbani razvitak srednjovjekovnog Vukovara“, 256

¹⁸⁵ Stjepan Pavičić, *Vukovska župa u razvitku svoga naselja od 13. do 18. stoljeća – 1. dio*, 142–143

¹⁸⁶ Danijel Jelaš, „Rekonstrukcija srednjovjekovne urbane mreže Vukovske županije na temelju analize centralnih funkcija“, 182

¹⁸⁷ Isto, 182

¹⁸⁸ Stjepan Pavičić, *Vukovska župa u razvitku svoga naselja od 13. do 18. stoljeća – 1. dio*, 143

¹⁸⁹ Isto, 143

¹⁹⁰ Zlatko Karač, „Urbani razvitak srednjovjekovnog Vukovara“, 256

no kako ne pripada proučavanom području današnjega Vukovara nije uključeno u ovaj rad. Tadašnja *borovska* naselja bila su prometno povezana s vukovskim podgrađem i utvrdom. Iako između njih nije postojao most koji bi premošćivao rijeku Vuku, već su putnici prevoženi skelom na kojoj se naplaćivala brodarina, može se zaključiti kako je bila česta fluktuacija stanovništva između županijskog središta i okolice, osobito zbog važnosti prometnica koje su prolazeći kroz *borovska* mjesta vodile do drugih većih gradova poput Erduta i Osijeka.

5. ZAKLJUČAK

Naseljenost vukovarskog područja kontinuirana je pojava koja se s manjim prekidima može pratiti kroz čak pet tisuća godina. U vrijeme Rimske vladavine u vukovarskom se području uspostavlja istočna granica koja je dio rimskog sustava limesa, a prolazi rijekom Dunav. Seobom naroda vukovarsko područje počinje se sustavnije naseljavati. Otkako je knez Pribina dobio 846. godine posjede koji se pretpostavljeno smještaju uz rijeku Vuku, točnije stotinu selišta uz samu rijeku, započinje povijest vukovarskog područja. Iz Pribininih selišta uz Vuku razvija se srednjovjekovno podgrađe iznad kojega Arpadovići utvrđuju gradsku utvrdu koja postaje središtem pogranične marke. Od prvog spomena postojanja utvrde, koji se vezuju uz sredinu 10. stoljeća, a zabilježeni su krajem 12. stoljeća, u zapisima anonimnog notara kralja Bele III. do prvog službenog spomena vukovske utvrde 1192. godine vrlo je malo materijalnih dokaza. Za to je vrijeme značajan lokalitet Lijeva Bara na kojemu je u grobnim priložima pronađeno mnogo artefakata koji datiraju u ranosrednjovjekovno 10. i 11. stoljeće te potvrđuju stalnu naseljenost područja. Od prvog spomena vukovske utvrde u službenim dokumentima vidljiva je strateška i organizacijska važnost utvrde. Ona je bila središtem prostrane Vukovske županije koja se nalazila na području cijele istočne Slavonije i u dobrom dijelu Srijema. Vukovska utvrda tada dobiva na dodatnom značaju, a njezino se podgrađe polako širi i jača kao trgovište na vrlo povoljnom položaju. Temelj jačanja podgrađa nalazi se i u povlasticama koje podgrađani dobivaju od hercega Kolomana 1231. godine i kojima Vukovo dobiva status slobodnog kraljevskog grada, kao tek treći hrvatski grad. Tom povlasticom vukovski podgrađani dobivaju modernizirani sudski sustav te zaštite od upravitelja utvrde o kojoj su politički djelomično ovisni. Promjenom vlasti i dolaskom Anžuvina mijenja se i stanje u županijskim gradovima. Utjecaj do tada dominantnih jobagiona slabi, krajem 14. stoljeća taj sustav biva u potpunosti ukinut te plemićke obitelji dolaze u posjed gradova. Vukovarom tako do dolaska osmanske vlasti upravljaju Bazine, Lošonci, Gorjanski, Talovci i Kesserű. Vojnim pohodom Osmanlija u 16. stoljeću Vukovo se kao i ostale okolne utvrde predaje u ruke sultanu Sulejmanu I. Veličanstvenom 1526. godine čime završava srednjovjekovna povijest grada.

U lokalnom je kontekstu utvrda imala prilično velik značaj. Kako je od prvih godina postojanja bila središtem Vukovarskog arhiđakonata, jednoga od sastavnih dijelova Pečuške biskupije sva su okolna mjesta u crkvenoj organizaciji ovisila o utvrdi. U srednjem su se

vijeku na području današnjeg Grada Vukovara nalazila mjesta: Vučji Dol, Varoš, Vodokalj, Herijevac, Dubovo, Ibran, Šomođ, Irig, Palagar i Pačetin. Ta mjesta svojim teritorijem sačinjavala su ono područje koje danas pripada užem gradskom području. Ta sela, od kojih su neka, poput Varoši, Ibrana i Pačetina bivala uzdignuta i do razine trgovišta, u određenim su razinama ovisila o susjednom Vukovu. Kako su sva bila izravno prometno povezana sa županijskim središtem gravitirala su prema njemu prometno. Njihov položaj u blizini županijske utvrde pogodio je gušćoj naseljenosti i interesu za taj kraj, a prometne veze koje su od županijske utvrde vodile prema većim mjestima u okolici uvjetovale su gospodarski napredak onih sela koje su se na njima nalazile. Čak ni sela koja su u današnjem Borovu Naselju, ni prometno ne ovise toliko o Vukovu već su u izravnom kontaktu s obližnjim Borovom koje se vrlo rano uzdiže na razinu trgovišta. Iz toga je vidljiva srednjovjekovna karakteristika slabije pokretljivosti stanovništva, koje se nije toliko kretalo na međumjesnoj razini već je dobrim dijelom svog života boravilo u svojem selu. Dobar dio tih sela, gotovo sva, imala su svoje župne crkve, a neka od njih čak i dozvolu održavanja tjednih sajmova pa stoga susjedna utvrda nije bila nužno mjesto odlaska običnog pučanina. U konačnici, da se zaključiti kako srednjovjekovni slobodni grad Vukovo iako je služi kao središte Vukovske županije nije bio i njezinim strogim gospodarskim središtem, već zbog srednjovjekovnih uzusa života većeg utjecaja ima samo u užoj lokalnoj zajednici dok na širem vukovarskom području nema izražene gospodarske ovisnosti o županijskoj utvrdi.

6. LITERATURA

1. Andrić, Stanko. „Južna Panonija u doba velike seobe naroda“. *Scrinia Slavonica*. 2 (2002), 117–167
2. Andrić, Stanko. „Velikaška obitelj Gorjanski: skica političke povijesti“. *Zbornik Muzeja Đakovštine*. 12 (2005), 7–40
3. Bálint Kiss, Gergely. „Utemeljenje i teritorijalni opseg Pečuške biskupije“. *Scrinia Slavonica*. 9 (2009), 351–378
4. Blaženović, Marin. „Od Krbave do Mohača (1493.–1526.) – bitke prekretnice u sukobima s Osmanlijama“, *Essehist*, 10 (2019.), 42–47
5. Bösendorfer, Josip. *Crtice iz slavonske povijesti...* Vinkovci, 1994.
6. Crlenjak, Brane. *Razvitak vukovarskih ulica*. Vukovar, 2005.
7. Curta, Florin. *Southeastern Europe in the Middle Ages, 500-1250*. Cambridge, 2006.
8. Feletar, Dragutin. „Vukovar u europskome i hrvatskom prostoru“. U: *Vukovar – vjekovni hrvatski grad na Dunavu*. ur. Igor Karaman. Zagreb, 1994: 14–24
9. Goldstein, Ivo. Grgin, Borislav. *Europa i Sredozemlje u srednjem vijeku*. Zagreb, 2006.
10. Gračanin, Hrvoje. „Gepidi, Heruli, Langobardi i Južna Panonija“. *Scrinia Slavonica*. 7 (2007), 7–64
11. Horvat, Rudolf. *Slavonija I i II*. Vinkovci, 1994.
12. Horvat, Vlado. Potrebica, Filip. „Središte srednjovjekovne Vukovske/Vukovarske županije“, u: *Vukovar – vjekovni hrvatski grad na Dunavu*. ur. Igor Karaman. Zagreb, 1994: 110-125
13. Horvat, Vlado. Potrebica, Filip. „Vukovar i okolica pod turskom/osmanskom vlašću“. U: *Vukovar – vjekovni hrvatski grad na Dunavu*. ur. Igor Karaman. Zagreb, 1994: 126-137
14. Ilkić, Mato. „Arheološki dokazi kontinuiteta naseljenosti Sotina“. U: *Arheološke spoznaje o Sotinu – rezultati probnih istraživanja 2008. – 2010.*, ur. Ružica Marić. Vukovar, 2010: 11–14
15. Jelaš, Danijel. „Kasnosrednjovjekovna gradska naselja Vukovske županije u kontekstu ratnih zbivanja“. U: *Gradovi u ratovima: kroz povijest do suvremenosti*. ur. Dražen Živić i Sandra Cvikić. Zagreb, 2019: 133–154

16. Jelaš, Danijel. „Rekonstrukcija srednjovjekovne urbane mreže Vukovske županije na temelju analize centralnih funkcija“. Doktorska disertacija. Sveučilište u Zagrebu, 2018.
17. Karač, Zlatko. „Prilog definiranju urbane topografije srednjovjekovnog Vukovara“. *Prostor* 2–4 (1993), 189–212
18. Karač, Zlatko. „Urbani razvitak srednjovjekovnog Vukovara“. *Starohrvatska prosvjeta* 21 (1991), 245–274
19. Klaić, Nada. *Crtice o Vukovaru u srednjem vijeku*. Vukovar, 1983.
20. Klaić, Vjekoslav. *Slavonske povijesne teme*. Vinkovci, 1994.
21. Majnarić-Pandžić, Nives. „Granica na Dunavu u antičko doba i velika seoba naroda“. U: *Vukovar – vjekovni hrvatski grad na Dunavu*. ur. Igor Karaman. Zagreb, 1994: 81–91
22. Majnarić-Pandžić, Nives. „Sjaj bronce i željeza u praskozorju povijesti“. U: *Vukovar – vjekovni hrvatski grad na Dunavu*. ur. Igor Karaman. Zagreb, 1994: 65–80
23. Margetić, Lujo. *Zagreb i Slavonija*. Zagreb, Rijeka, 2000.
24. Marić, Ružica. „Prapovijesni ljudi i naselja – Vučedol“. U: *Vukovar – vjekovni hrvatski grad na Dunavu*. ur. Igor Karaman. Zagreb, 1994: 49–64
25. Pavičić, Stjepan. *Vukovska župa u razvitku svoga naselja od 13. do 18. stoljeća – 1. dio*. Zagreb, 1940.
26. Szabo, Đuro. *Sredovječni gradovi u Slavoniji*. Vinkovci, 1994.
27. Szeberenyi, Gabor. „Plemići, predijalci i iobagiones castris Rovišća u 13. i 14. stoljeću“. *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti* 30 (2012.), 31-55
28. Tomičić, Željko. „Prilog istraživanju kronologije srednjovjekovnog groblja na položaju Lijeva Bara u Vukovaru. Hommage a Vukovar“. *Starohrvatska prosvjeta* 20 (1990), 111–189
29. Tomičić, Željko. „Vukovo i okolni kraj u starohrvatsko doba“. U: *Vukovar – vjekovni hrvatski grad na Dunavu*. ur. Igor Karaman. Zagreb, 1994: 92–109

6.1. Literatura dostupna online

1. „Albrecht II.“, *Hrvatska enciklopedija*,
<https://enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=1441> (25.9.2020.)

2. „Anžuvinci“, *Hrvatska enciklopedija*, <https://enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=3239> (25.9.2020.)
3. „Horvat, Ivaniš“, *Hrvatska enciklopedija*,
<https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=26191> (25.9.2020.)
4. „Limes“, *Proleksis enciklopedija*, <https://proleksis.lzmk.hr/34675/> (18.09.2020.)
5. „Starčevačka kultura“, *Hrvatska enciklopedija*,
<https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=57829> (17.09.2020.)
6. „Tabula Peutingeriana“, *Hrvatska enciklopedija*,
<https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=60133> (18.09.2020.)
7. „Vučedolska kultura“, *Hrvatska enciklopedija*,
<https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=65567> (18.09.2020.)